

KURŞUN SIRLI KERAMİKLERİN ÜRETİM MERKEZLERİ

PRODUCTION CENTERS OF LEAD GLAZED POTTERY

Yıldız AKYAY-MERİÇBOYU*

Anahtar sözcükler: sırlı keramik, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Lampsakos atölyesi, Roma Devri

Key words: glazed pottery, Istanbul Archaeological Museums, Lampsakos workshop, Roman Period

As lead glazed pottery are copies of vessels made of precious metal, it is assumed that they were manufactured at jewellery centers. At the time Antiochia and Lampsakos were the jewellery centers in Anatolia. The potters who manufactured these vessels must have been minutely aware of those from precious metal, because they were able to give them an appearance of metal. The existence of gold mines around the wealthy city of Lampsakos is known from ancient sources. In fact, galleries of two ancient goldmines in the vicinity of the city were discovered. 61-65 Jewellery working in Lampsakos started around 500 BC and continued until 7 th century AD. The products combining Persian and Anatolian elements, conformed with Hellenistic taste and were manufactured in Ionic style, like the Panagyuriste golden vessels. 57,58 The resemblance between the lead glazed crater found in Konstanza and two silver phiales found at İkiztepe tumulus in Uşak is remarkable. 69,79 The marketing areas of Lampsakos are the Marmara Region, Southern Russia, Thrace and the Aegean. Kyzikos seems to be the trade center marketing all these goods.54

The fragments of lead glazed pottery found during the Antiochia excavations show central workshop peculiarities because of Tarsus.77,79-81 The first port of export must have been Rhosus 78. During the reign of Augustus, the workshops affiliated to the center, spread out and increased in number, like the Tarsus workshop. The situation in Lampsakos must have been the same. Later lead glazed ceramics, were manufactured at local workshops affiliated to the center, like Perge affiliated to Antiochia, Pergamon and Aizanoi affiliated to Lampsakos. The marketing areas of Antiochia are the Mediterranean countries, especially Italy. The examples of works of art published in this article have been taken from the collections of the Istanbul Archaeological Museum.

1. Giriş

Antikçağ çömlekçiliğinde kurşun sırlı kapların özel bir yeri vardır. Çeşitli renkleri ve kabartmalı bezemesiyle görsel zenginlikteki bu keramik grubu, M.Ö. 1.yüzyıl ile M.S. 1.yüzyıl arasında görülen metal kapların pişmiş topraktan yapılmış taklitleri olarak karşımıza çıkarlar.

Bilinen kapların pek çoğu Suriye, Anadolu ve Güney Rusya kökenlidir. Bilimsel kazılarda bulunan keramik sayısı oldukça azdır ve bulunduğu yerleri de sınırlıdır¹. Kurşun sırlı keramik değerli metal kapların kopyaları olarak üretilmiştir. Dolayısıyla yapım yerleri merkez kuyum-

*Ünalan Mah. Libadiye Cad. Boğaziçi Sitesi Blok 15, D.5 34700 Üsküdar, İstanbul

cu atölyelerinin bulunduğu kentler olmalıdır. Merkeze bağlı yerel atölyelerin nerelerde olabileceği ise araştırma konusudur. Üretim yerlerine göre verilen örnekler, İstanbul Arkeoloji Müzeleri koleksiyonlarından seçilmiştir².

2. Türkiye'de yapılan araştırmalar

İlk araştırma 19.yüzyılın ortalarına kadar inmektedir. Barker ve Langlois, Tarsus Gözlükule Höyüğü'nde sondajlar yapmışlar³ ve kurşun sırlı keramik parçaları bulmuşlardır⁴. İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında Gözlükule Höyüğü'nde yapılan sistemli kazılarda çok sayıda ele geçen kurşun sırlı kap ve kap parçaları yanında, kalıp ve bitmemiş parçalar ile fırınlama sırasında kullanılmış olan sır birikintili tabaklar, Tarsus'ta üretim yapıldığını kanıtlamıştır⁵. Kurşun sırlı keramiğin ilk üretim yerinin İskenderun Körfezi çevresinde olduğu, araştırmacıların ortak kanıdır⁶. Jones, Cicero'nun Atticus'a yazdığı mektuplardan birinde söz ettiği "Rhosus" vazolarının, kurşun sırlı keramik olduğunu ileri sürmüştür (Fr.F. Jones 1945, 45)⁷. Mektubun yazıldığı tarihte, yeni keramik çeşidi olasılıkla kurşun sırlı kaplardır. Nedeni ise diğer çeşitlerin ötedenberi bilinmekte ve kullanılmakta olmasıdır. Kurşun sırlı kaplar parlak renkleri, zengin bezemeleri ve su geçirmez oluşları ile Atticus'un dikkatini çekmiştir. Jones'in savına dayanarak bu keramiklerin M.Ö. 50'li yıllarda yapıldığı kabul edilmektedir (H.Gabelmann 1974, 263)⁸.

20. yüzyılın başlarında Batı Anadolu'da Smyrna, Pitane (S.Loeschcke 1912, 396-397)⁹ ve Notion'da¹⁰ kurşun sırlı keramik parçaları ile figürinler bulunmuş ve buralarda atölyeler olabileceği ileri sürülmüştür. Labraunda'da 1953 kazı mevsiminde çok sayıda kurşun sırlı keramik ele geçmiştir (P. Hellström 1965, 34-36)¹¹. Bergama'da aşağı agoranın batısındaki teras evlerde, Asklepieion'da ve Odeion yakınında kurşun sırlı keramik parçaları ile atölyenin varlığına işaret eden objeler bulunmuştur¹².

Anadolu'da buluntu grupları üzerinde yapılan

araştırmalarda üç ana atölye olduğu kabul edilmektedir. Bunların ilki Tarsus, ikincisi İzmir ve çevresi, üçüncüsü de Güney-Batı Anadolu'dur. (H.Gabelmann 1974, 301; A. Hochuli-Gysel 1977, 122)¹³. Üretimin önce Tarsus ve Kuzey Suriye'de başladığı¹⁴, daha sonra Anadolu kıyıları boyunca devam ederek Güney Rusya'ya, güneyde ise Akdeniz kıyılarından İtalya'ya, oradan da Orta Avrupa'ya yayıldığı ileri sürülmektedir (Fr.F.Jones 1945, 50)¹⁵. Kurşun sırlı keramikten başka pişmiş toprak heykelciklerde ve kandillerde de kullanılmıştır¹⁶.

Perge Güney Hamamı sondaj çalışmalarında kurşun sırlı keramik parçaları ile fırınlama esnasında kullanılan araçlar ele geçmiştir (N. Atik 1995 a, 18-58)¹⁷ Perge buluntuları,Tarsus atölyesi özelliklerine yakın benzerlikler göstermektedir (N.Atik 1995 a , 57)¹⁸ Perge buluntuları, kurşun sırlı kapların araştırılmasında önemli katkı sağlamış, Tarsus olarak isimlendirilen atölyenin çok daha geniş alanlara yayıldığını ve benzer özellikler gösteren atölyelerin bölge olarak ele alınması gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Aizanoi'daki kazılarda da kurşun sırlı keramik parçaları ile sır topakları bulunmuştur. Birlikte ele geçen sikkelerden dolayı bu keramiklerin Julius Claudius'tan sonraya tarihlenmemesi gerekir (N.Atik 1995 b,s.729-30; N.Atik 1996, 6-7)¹⁹. Aizanoi buluntuları, kurşun sırlı keramik üreten atölyelerin sadece kıyı bölgelerinde değil, iç kesimlerde de yapıldığını göstermektedir. Kurşun sırlı kapların terrasigillatolar ve megara kaselerindeki gibi atölye damgaları yoktur²⁰. Bu nedenle üretim yerlerini saptamak zorlaşmaktadır.

3. Kap biçimleri

Dünya müzelerine dağılmış kurşun sırlı içki kapları arasına skyphoslar sayıca en kalabalık grubu oluştururlar. Skyphosları kantharoslar, çan kraterler, kalathoslar (modioluslar) ve kapalı biçimli kaplar izler. Bu kapların hepsi içki servisi içindir. Cumhuriyetin sonu ile İmparatorluğun

başlangıcında üretilmiş gümüş kadehler, kurşun sırlı kapların biçimlerini belirlemiştir (D.E. Strong 1966, 134, fig.27)²¹. Gümüş içki kaplarının en güzelleri, günümüze ulaşabilmiş Hildesheim²² ve Boscoreale²³ hazinelerinde görülmektedir. Gümüş kadehlerde önce gövde, kaide ve kulplar ayrı ayrı dökümle elde edilip sonra birleştirilmiştir. Gövdedeki kabartmalı bölüm ise ince bir levhanın kakma (repoussé) yöntemiyle bezenip gövdeye eklenmesiyle oluşmuştur(D.E. Strong 1966, 135)²⁴. Kabartma süsleme yapılmış levhanın ağız kenarında, düz gövdeye çekiçlenmesi sırasında dudakta bir kalınlık oluşur. Pinkwart, hem Bergama firmisli keramiğinde hem de kurşun sırlı kaplarda dudakın kalın olmasını, bu nedenle madeni kap taklidi olmalarına bağlamaktadır (D. Pinkwart 1972, 147)²⁵.

4. Süsleme

Augustus Dönemini de içine alan erken devir kurşun sırlı keramik, olasılıkla gümüş kaplardan örnek alınarak yapılmıştır. Bu dönem kapları, gümüşler ve terra sigillatalarda olduğu gibi set olarak imal edilmiş izlenimi vermektedir²⁶. Kurşun sırlı kapların en çok üretilen biçimi skyphostur. Arretine terra sigillataları gibi kabartma figürlü kaplar, gümüş asıllarından alınan kalıplarla da yapılmış olabilir. Kopya yapmak için herhalde alçı kalıp kullanılmıştır²⁷.

Metal kaplarda olduğu gibi merkez atölyeler genelde ihraç edilecek ülkelerin isteği ve zevkleri doğrultusunda üretim yapmışlardır. Yerel atölyeler ise başlangıçta, doğrudan merkez atölyenin etkisi ile imalat yapmış, fakat daha sonra metal taklidi keramikten örnek almışlardır. Yerel atölyeler, özellikle Bergama applike keramiği ile Megara kaselerinden etkilenmiştir²⁸.

Kurşun sırlı kaplarda bezeme bütün gövdeyi kaplar. Amaç göze hoş görünmeyi sağlamaktır. Az da olsa bezemesiz kaplar yapılmıştır²⁹. Kullanılan motifler içki kapları olmaları nedeniyle Dionysos kültü ile bağlantılıdır. Dionysos sembolleri arasında asma ve sarmaşık,

Pan ve Satyr ile müzik aletleri ve çeşitli maskeleri sayabiliriz. Her iki kulptan karşılıklı demet şeklinde çıkıp gövdeyi saran bitki bezemelerde meşe, çam, zeytin dalları ile meyveleri süsleme repertuarında Dionysos sembollerinden sonra yer almaktadır. Ayrıca nar, pamuk, uçları meyveli stilize dallar, rozetler, yaprak dizileri bezeme çeşitleri arasındadır.

Figürlü süsleme başlangıç döneminde daha çoktur. Bu figürler önceleri birbirleri ile bağlantılıdır. Daha geç örneklerde ise birbirleriyle bağlantısız olarak yan yana dizilmişlerdir. Güney Rusya ve Ege'de ele geçen kaplarda figürlü kompozisyon ağırlıkta, Tarsus olarak kabul edilen üretim örneklerinde ise bitkisel süsleme çoğunluktadır.

5. Kurşun sır ve kullanımı

M.Ö. 5.binyıldan M.Ö. 1.binyıl başlarına kadar, önce Mezopotamya'daki, daha sonra Mısır'daki fayans yapımında alkali sır kullanılmıştır. Çeşitli gereçlerden yapılmış boncuklar, alkali sırla kaplanmıştır. Alkali sıra çeşitli metal oksitler eklendiğinde mavi, yeşil, mor ve sarı renkler elde edilmiştir³⁰. M.Ö. 950-730 tarihleri arasında Mezopotamya'da üretilen sırlı eşyada, ender de olsa alkali sırn ergime derecesini düşürmek için kurşun kullanılmıştır. M.Ö. 2.yüzyıla tarihlenen Part keramikleri yeşil sırlıdır ve sırda alkali ve bakır oksit bulunur. Antiokhia'daki sırlı kaplarda kurşun kullanılmamıştır. Dura-Europos kaplarında ise kullanılmıştır. Antiokhia'nın yeşil ve mavi sırlı kapları hamur açısından Part keramiğine, sır açısından Mısır fayanslarına benzer. Pinkwart'a göre bu kaplar, Mezopotamya ve Hellenistik-Roma kurşun sırlı çanak çömlek arasındaki bağlantıyı çıkartabilir ve belki de hem Mezopotamya sır tekniğini hem de Hellenistik-Roma çömlek tiplerini bilen bir usta, her ikisini de bağdaştırarak kurşun sırlı keramiği yaratmış olabilir³¹. Sır, cam ile aynı kimyasal maddeyi, yani silikat içerir. Bu hamur elastikidir. Kurşun oksidin ergime noktası 884 derecedir. Alkali sırdan daha iyi bir malzemedir. Kurşun sır çabuk eriyip metal oksitlerle iyi kaynaşır ve çömleğe iyi uyum sağlar. Kurşun sırlı keramiğin değişik

zamanlarda çeşitli analizleri yapılmıştır³². En kapsamlı analiz raporu Caley tarafından Tarsus keramiği üzerinde yapılmış ve yayınlanmıştır³³. Buna göre kurşun ve silikat bu sırnın ana elementleridir. Yeşil sır için kurşuna renk elementi olarak bakır ve demir oksit eklenir. Yeşil rengin tonlarını demir oksidin oranları belirler. Sarı sırda demir oksit oranı yüksek, bakır oksit oranı ise düşüktür. Caley, anormal oranda kurşun içeren sırnın kesinlikle antik olduğuna işaret eder. Anadolu sırları %60-70 kurşun, %25-30 dere kumu malzemelerinden oluşur. Kurşun bileşiklerinin alçak derecelerde çözümlendikleri, çömlük killerin her çeşidinde kullanılabildikleri ve metal oksitlerle çok iyi uyum sağladıklarından tercih edilmiş olmalıdır.

Tarsus keramiğinde dıştaki yeşil sır içteki hardal sarısı sırdan yaklaşık iki misli kalınlıktadır. Yeşil sırnın yüzeyi yüksek oranda bakır oksit içerdiği için bazı durumlarda irizasyona uğrar. Kapların içindeki hardal sarısı sırda bozulma yoktur, çünkü sırda bakır oksitten on ile seksen kat fazla demir oksit vardır. Fırınlama sırasında yanma derecesine göre açık ve koyu sarıdan kahve kırmızısı, şarap kırmızısı ve kahverengine kadar değişik renkler elde edilebilir. Gerek yeşil sırda, gerekse sarı sırdaki renk tonlamaları sırnın bileşiminden çok yanma derecesi ile bağlantılıdır³⁴. Renklendirmenin istenilen kalitede olabilmesi için fırlama sırasında hava akımı ve oksijen çok önemli rol oynar³⁵.

Kurşun sırlı keramikte en çok kullanılan renk yeşildir. Caley, sırnın ham maddesi kumun doğal olarak demir oksit içerdiği olabileceğini ileri sürmüştür³⁶. Dolayısıyla bu ham maddeye sadece bakır oksit eklenerek yeşil sır yapılabilir ve bu nedenle de yeşil renk elde etmek daha kolay olduğu için çok sayıda yapılmış olabilir. Tarsus'ta ortalama olarak yeşil renk kaplarda %64, sarı renklerde %49 oranında kurşun vardır³⁷.

İçi ve dışı ayrı renk sırlanmış kaplarda, önce iç kısım daha sonra dış yüzeyi ile iç ağız kenarı sırlanır, sır fırça ile sürülür³⁸. Çok renkli kaplar-

da ise kabartmalı zemine sürülen beyaz astar boya veya açık renkli kil astar üzerine sürülen sır, farklı renk alır. Kiremit kırmızısı veya kahverengi kil üzerindeki ince ve geçirgen sır, zeytin yeşilinden kahverengine, açık tondaki yerlerde ise sarıdan sarı yeşile görüntü verir. Yani iki renklilikte ek renkler ya da farklı sırlar kullanılmaz. Tek renk sır değişik renkteki zemin nedeniyle farklı görüntü verir³⁹.

Sırlardaki renklerin hangi maden kapları taklit ettiğine dair yorumlar yapılmıştır. Pottier'e göre sarı renk altın, kahverengi bronzun taklidi olabilir⁴⁰. Jones sarı sırnın altın, yeşil sırnın cilalı bronzu taklit ettiğini söylemektedir⁴¹. Gabelmann ise yeşil sırnın eski patinalı bronzların taklidi olabileceğini, çünkü Cumhuriyet Dönemi'nin sonları ile İmparatorluk Dönemi'nin başlarında, eski bronz kaplara karşı halkın tutkusunun fazla olduğunu ileri sürmektedir⁴². Hochuli-Gysel de kadehlerin dışındaki ve iç ağız kenarındaki yeşil sırnın gümüşe, içteki sarı sırnın altın yaldızlı iç kısma denk düştüğünü; İzmir atölyelerindeki sır altı boya ile yapılmış kabartmaların da gümüş kaplardaki altın yaldızlamayı taklit ettiğini söylemektedir⁴³.

6. Kapların yapımı

Kurşun sırlı kapların yapım tekniği hakkındaki en yararlı ilk bilgiyi Tarsus kazı buluntuları vermiştir⁴⁴. Perge buluntuları da fırlama konusunda daha fazla bilgi edinmemizi sağlamıştır⁴⁵.

Kapların imalatında öncelikli olarak kalıpların yapımı gelir. Kalıp kili ıslak iken istenilen motifler damga ile içine bastırılır, sonra kalıp pişirilir. Üretilen kap önce çarkta çekilir, sonra negatif bezemeli kalıp-kabın içine konur, hafifçe bastırılır ve kuruyunca da kalıptan kolayca çıkartılır. Bu yöntemle maksimum kabartma yüksekliği elde edilir. Kalıptan çıkartılan kabın ağız kenarı ve kaidesi çarkta biçimlendirilir, sonra kulplar eklenir. Sır altı boya varsa uygulanır ve ilk fırlaması yapılır. Seri üretimde kalıptan çıkmış kabın ağız kenarı çarkta

yapılırken hatalar oluşur. Bazen çarkta ağıza yakın kısımlardaki kabartmalar kesilir veya kabartmalı alan ile ağız kenarını ayıran yatay silmede kayma olur. Kulplar takılırken de kabartmayı kesmemeleri gereken yere kulp yerleştirilirdi⁴⁶.

Motiflerin tek tek yapılması, sevilen pek çok desenin birarada kullanılmasına ve değişik kompozisyonların oluşmasına olanak vermiştir. Aynı damgaların bazıları kalıpla yapılmış her türdeki kap çeşidinde, kompozisyonlarında kullanılmıştır. Kurşun sırlı keramik kalıpları genelde iki boyuttadır. Biri skyphos ve kantharos, diğeri çan kraterdir. Aynı kalıptan farklı biçimli kaplar da yapılmıştır. Kalıplar tek parça veya iki parça olurdu. Dik çeperli ve çok yüksek kabartmalı kaplarda iki parçalı kalıp kullanma zorunluluğu vardır. Kalıpla elde edilen süslemenin üzerine applike yapmak kolay ve kaliteyi olumlu etkileyen bir yöntemdir. Süslemesi sadece aplikasyon ile yapılan kapların seri üretimi yapılamamaktadır. Applike edilecek motif, pişmiş topraktan negatif bir kalıba bastırılarak elde edilir. Bu süsleme, çarkta biçimlendirilmiş olan kaba applike edilir. Tarsus atölyesinde hem aplik hem kalıp yapımında aynı kil kullanılmıştır. Smyrna grubu olarak ele alınan keramiklerin üzerindeki aplikler, inceltilmiş daha açık kilden yapılmıştır. Kurşun sırlı keramikte barbotin süsleme de uygulanmıştır. Çarkta biçimlendirilen kabın süslemesi inceltilmiş koyu boza kıvamındaki kil ile yapılırdı. Smyrna atölyelerinde barbotin yöntemle yapılmış motiflerde, apliklerde olduğu gibi daha açık renk kil kullanılmıştır⁴⁷.

Merkez atölyelerin her birinde halka kaideler, kulplar ve ağız kenarları belli biçimlerde yapılmıştır. Bunlar atölyelerin özelliklerini oluştururlar. Skyphos ve kantharosların halka kulpları üzerinde yer alan başparmak desteklerinin biçimleri, atölyeleri ayırmamızda en etken rol oynamaktadır. Bazen de kabın biçimi ve üzerindeki motif, hangi atölye grubuna ait olduğunu belirler. Gümüş kaplardaki gibi kulplarda ağız yuvarlaklığını saran, uçları uzun gagalı kuşbaşı şeklinde süs vardır⁴⁸. Kurşun sırlı

keramikte, özellikle seri imalatta kuşbaşı oldukça stilize edilmiştir.

Kurşun sırlı keramik iki kez fırınlanırdı. Sır altı boyası kullanılması gerekiyor ise boya ya da astar boya, ilk fırınlamadan önce sürülür ve bu işlemden sonra ilk fırınlama yapılırdı (1000-1100 C o). İlk fırınlama işleminin ardından kaplar sırlanır ve tekrar fırına konurdu. Ergime derecesi düşük kurşun sırn eriyip yok olmaması için ikinci fırınlama daha düşük ısıda gerçekleştirilirdi (700-900 C o). Kaplar yer ekonomisi gözetilmeden fırına dizilir, eriyen sırn toplandığı tabaklarda ayaklar üzerine yerleştirilirdi. Yine ayaklar yardımıyla bazen başaşağı, bazen de yan pişirilir ve bu ayaklar sayesinde kapların her tarafından hava akımının geçmesi sağlanırdı⁴⁹.

Görüldüğü gibi kurşun sırlı keramik imalatı oldukça zahmetliydi. Kalıpla yapılan süslemeli kısım ile çarkta biçimlendirilen bölümlerin iyi ayarlanması, gerektiğinde applike süs eklenmesi, iki kez fırınlanması, ikinci fırınlamada yer ekonomisi gözetilmeden yerleştirilmesi gibi işlemler bu keramik çeşidinin pahalı olmasına neden olmuştur. Kurşun zehirlenmesini de ayrıca göz önünde bulundurmak gerekmektedir⁵⁰. Kurşun sırlı keramiğin Augustus Dönemi sanatı ile ilişkisi kesindir. M.Ö. 1.yüzyılın ortalarına doğru başlayan imalat, en yoğun dönemini M.S. 1.yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Üretim aynı yüzyılın sonuna doğru azalarak sürdürdüğünü buluntular ile saptayabiliyoruz⁵¹. Jones, üretimin yüzyılın sonlarında ortadan kalkmasını, Doğu Akdeniz ülkelerinde gelişen cam endüstrisine bağlamakta, cam kap yapımının daha az yorucu ve dolayısıyla ucuz olduğuna değinmektedir⁵².

7. Üretim merkezleri ve yayılışı üzerine yeni görüşler

Kurşun sırlı keramiğin nerelerde yapılmış olabileceği konusu, farklı açıdan ele alınıp irdelenebilir. Biçim ve bezeme açısından bu kapların değerli madenden yapılmış içki servisinde kullanılan kapların kopyaları olarak

üretildikleri, bu konuda araştırma yapanlar tarafından kabul edilmektedir. Altın ve gümüş kadehlerin üretildikleri yerler de kuyumcu atölyeleridir. Hellenistik Dönem'de Orontes (Asi) Nehri üzerindeki Antiokhia (Antakya) ve Mısır'da Aleksandria (İskenderiye) merkez atölyeler olarak bilinmektedir⁵³. Arkeolojik verilere göre Anadolu'da başka bir merkez atölye olması gerekmektedir. Bazı araştırmacılar merkezin Kyzikos olabileceğine işaret ederler ve buradaki atölyelerde çalışan ustaların çevredeki ülkelerden aldıkları sipariş üzerine çalıştıklarını ileri sürerler (W. Zücker 1938,26)⁵⁴. Strong ise İmparatorluk Dönemi'ne ait gümüş kapların büyük merkezlerde yapılmış olabileceğini söylemekte fakat yer belirtmemektedir⁵⁵. Antik kaynaklara göre kuyumculukta Anadolu ve Yunanistan atölyeleri öndedir. Yazıtlar kanalıyla bilinen İtalya'daki ünlü kuyumcuların çoğu Grek ismi taşımaktadır ve bu ustalar Anadolu ile Yunanistan'dan İtalya'ya getirilmiştir. Bu kuyumcu ustaları Hellen kap tipleri yanında özgün örnekler de üretmişlerdir⁵⁶.

Bulgaristan'da Panagyurishte'de 6100 gram ağırlığında altın içki seti bulunmuştur. Bu içki setinde amphora ile phialenin ağırlıkları Lampsakos (Lapseki) altın staterine uymaktadır. Dolayısıyla bu eserlerin Lampsakos'ta üretilmiş olduğu, toplu buluntudaki diğer altın kapların amphoraya çok benzemesi nedeniyle aynı yerde üretilmiş olabileceği kabul edilmektedir⁵⁷. Venedikov, amphorayı M.Ö. 3.yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına tarihlenmektedir⁵⁸. Strong, en erken ağırlık ölçüsü içeren kapların Panagyurishte hazinesinde olduğuna değinir⁵⁹. Bu durumda ağırlık işaretleri yapılmış kapların M.Ö. 3.yüzyılın ilk çeyreğinde başlatılmış olabileceği varsayılabilir. Panagyurishte hazinesi çok özgün eserler içerir, benzerleri bugüne kadar bulunamamıştır.

Lampsakos, Phokaia'nın kolonisi olarak M.Ö. 654-653 tarihlerinde kurulmuştur⁶⁰. Hem kuzey-güney deniz ticaret yolları üzerinde hem de Anadolu'yu Trakya'ya bağlayan güzergah üzerinde yer almaktadır. Kent deniz ticareti,

balıkçılık, altın madenleri ve yetiştirdiği ürünlerin ticareti ile zengin olmuştur⁶¹. Kent Anadolu'nun Pers egemenliği döneminde, M.Ö. 5.yüzyılda ikinci bir kuyumculuk merkezi olur⁶². Yazılı kaynaklarda Lampsakos'ta altın yatakları bulunduğu ve işletildiği belirtilmektedir⁶³. Türkiye madencilik tarihi üzerinde araştırma yapan E. Kaptan, 1999 yılında Lampsakos'un kuzeyinde Adatepe-Sektaş mevkiinde iki eski altın maden galerisi tespit etmiştir. Bu galerilerin M.Ö. 1.binyılın ikinci yarısında işletildiği saptanmıştır (Y.A.Meriçboyu 2001 a, 17-18)⁶⁴.

Lampsakos'taki altın madeninin kentin kuyumculuk merkezi olmasında büyük etken olduğu kuşkusuzdur⁶⁵. Lampsakos atölyesinde çalışan kuyumcu ustaları, kendilerine özgü üslup geliştirmişlerdir. Pers ve Anadolu öğelerinin birlikte özümlemediği ürünleri Hellen zevkine uygun ve İon üslubunda imal etmişlerdir. Bu farklı üslubu yaşadığı çağın kültürünü ve sanat anlayışını, faaliyetinin son bulduğu M.S. 7.yüzyıla kadar gözardı etmeden sürdürdüğü gözlemlenir. Sipariş aldığı ya da pazarladığı ülkelerin zevk ve istekleri doğrultusunda üretim yapmıştır. Lampsakos merkez atölyesinde üretilen her çeşit metal eşya Marmara Bölgesi'ne, Güney Rusya ve Trakya'ya, Ege'ye ve hatta Güney İtalya'ya -Korint Körfezi üzerinden pazarlanmıştır. Kyzikos bu aşamada Lampsakos mallarını Marmara Bölgesi ve Karadeniz ülkelerine pazarlayan büyük bir ticaret merkezi konumunda görünmektedir⁶⁶. Kyzikos ayrıca satraplık merkezi Daskylaion'a da çok yakındır. Trakya ve Güney Rusya'da bulunmuş değerli madenden yapılmış Lampsakos ürünü kaplarda, figürlü süsleme ağırlıktadır, tıpkı kurşun sırlı keramikte olduğu gibi. Lampsakos'ta bulunmuş altın yaldızlı ve av sahneli pişmiş toprak Hydria, gümüş kabartmalı altın ya da altın yaldızlı metal kapların taklidi olarak yapılmıştır. Kabartmalar çeşitli renkte boyanmıştır. Benzeri olmayan bu Hydria, Lampsakos atölyesinin özgün üslubu ile kalitesi hakkında bilgilenmemizi sağlayan çok önemli bir eserdir⁶⁷.

Lampsakos'un sahip olduğu topraklar çok bereketlidir. Bağcılığın ve şarapcılığın çok gelişmiş olduğunu antik kaynaklardan da öğreniyoruz (Strabon XIII. 1.12)⁶⁸. Bu bilgiler doğrultusunda kentte içki servisi için değerli maden kapların çokça üretilmiş olması doğaldır.

Yayınlardaki Tarsus ve Smyrna olarak belirlenen eserleri yapan çömlekçi ustaları, kabartmalı altın ve altın yaldızlı gümüş kadehleri, kesinlikle yakından tanımış olmalıdır. Eğer merkez atölyelerin Antiokhia ve Lampsakos'da olduğunu varsayarsak, kurşun sırlı keramik yapımının bu şehirlerde üretilmiş olabileceği sanısı ağırlık kazanır. Konstanza'da (Köstence'de) bir mezardan çıkmış çan kraterin gövdesini, sır altı boya tekniğinde yapılmış yüksek kabartma maske dizisi çevirir. Maskeler aşağıya doğru bakmaktadır⁶⁹. Bu kraterin çanak kısmı, Uşak İkiztepe tümülüsünde bulunmuş ve M.Ö. 5.yüzyılın başlarına tarihlenen iki gümüş kase ile yakın benzerlik içindedir. Gümüş kaselerin gövdeleri sakallı erkek başı kabartma dizisi ile çevrilidir ve bu başlar aşağıya doğru bakmaktadır⁷⁰. Panagyurishte kaplarında olduğu gibi Anadolu-Pers ve İon etkilerinin özümlenen birlikteliği, İmparatorluk Dönemi'nde de devam etmiştir. Bu veriler Konstanza kraterinin Lampsakos'da yapıldığının kanısını kuvvetlendirir. Özellikle Karadeniz çevresinde bulunmuş olan kaplar diğer atölyelerden farklı özellikler içermektedir. Bunu Lampsakos'taki üsluba bağlamak olasıdır. Dönemin içki kapları repertuarında yer alan çan kraterler M.Ö. 1.yüzyılda ortaya çıkmıştır⁷¹.

Berlin Devlet Müze'sinde (Staatliche Museen) bulunan sarımsı kahverengi kurşun sırlı bir Aphrodite heykelciğine burada değinmek gerekecektir. Parlasca tarafından yayınlanan Aphrodite heykelciği Anadyomene tipindedir. Solunda ithyphallik Priapos yer almaktadır. Heykelcik Eroslar ve girland süslü yuvarlak bir kaide üzerine oturtulmuştur. Parlasca yayınlara dayanarak bu eserin Smyrna yapımı olabileceğine işaret eder ve Priapos'lu örneklerin nadir olduğunu belirtir⁷². Bağ ve bahçelerin

koruyucusu Priapos'un kültü, Lampsakos'ta Hellen öncesinden beri vardır⁷³. Daha sonra Aphrodite ve Poseidon tapımları da önem kazanmıştır⁷⁴. Dolayısıyla Priaposlu Aphrodite heykelciğinin Lampsakos'ta yapılmış olma olasılığı güçlüdür ve ileri sürülen savı desteklemektedir.

Antiokhia atölyesi ise bulunduğu konuma bağlı olarak Doğu Akdeniz kültürlerinden beslenerek kendi üslubunu yaratmıştır. Kesif buluntular Kıbrıs, Suriye ve Filistin'de görülür. Ayrıca deniz yoluyla İtalya'ya, Marsilya'ya ihracat yapılmıştır (M.Rostovtzeff 1953, 1024)⁷⁵.

Kurşun sırlı keramiğin ilk üretim yerinin Antiokhia olması söz konusudur. Ekonomik ve kültürel açıdan gelişmiş bir kent olan Antiokhia'da M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren sır biliniyordu ve çarkta şekillendirilmiş yeşil ve mavi sırlı keramik, biçimleri nedeniyle yerli üretim olmalıdır⁷⁶. Kurşun sırın buradaki ustalar tarafından keşfedilme olasılığı ise bu nedenle fazladır. Antiokhia kazılarında kurşun sırlı keramik parçaları bulunmuştur. Buluntular burada bir atölyenin varlığına işaret etmemektedir⁷⁷. Fakat bu durum Antiokhia'da üretim yapıldığını da göstermez. Tarsus malları olarak bilinen kapları yapan çömlekçi ustaları, Lampsakos'ta olduğu gibi değerli madenden yapılmış kapları yakından tanımış olmalıdır. Üretim Antiokhia'da yapıldı ise ihracat limanı olarak Rhosus'u (Arsus'u) kullanmaları doğaldır. İlk merkezin Tarsus olma durumunda ise Rhosus ters bir konumda kalmaktadır. M.Ö. 1. yüzyılın ortalarında kurşun sırlı keramik yapan atölyelerin, sadece merkezde ya da Rhosus gibi yakın çevresinde yer alması gerekliliği vardır. Dolayısıyla o tarihlerde ilk ihracatın Rhosus'tan yapılmış olması büyük bir olasılıktır⁷⁸. Tarsus gibi merkez atölye için çalışan işlikler ise Augustus zamanında İskenderun Körfezi çevresine yayılmış olmalıdır. Bu yerlerde üretilen kurşun sırlı kaplar, körfezin çevresinde yer alan çeşitli limanlardan dış ülkelere pazarlanmıştır.

Antiokhia'da kurşun sırlı keramik az sayıda ve

parça halinde Roma Dönemi tabakasında bulunmuştur (F.O.Waagé 1948, 81, fig.42.6-10, 12-15)⁷⁹. Hamurları açık kahvemsi sarıdan pembemsi kahverengine değişir, bazen de gri renktedir. Sert ve ince zerrelidir. Bu kap parçaları kalıpla yapılmıştır. Çoğunun dış yüzü yeşil, içleri kahvemsi sarı sırlıdır. Dıştaki yeşil sır bazı örneklerde irizasyona uğramış, içteki sarı sır ise bozulmamıştır. Örnekler arasında başpamak destekli, kalıpla yapılmış halka kulp da vardır ve dışı kahverengi, içi zeytin yeşili sırlıdır. Halka kulpun altındaki dil kaideye kadar uzar⁸⁰. Başka bir örnekte aplike edilmiş çıplak bir kadın kabartması vardır⁸¹. Bu örnekler merkez atölye özelliklerini içerir. Kurşun sırlı kaplar düzgün ve parlak renkteki sırları, su geçirmez oluşları ile o dönemde çığır açmış olmalıdır. M.Ö. 1.yüzyıl ile M.S. 1.yüzyılda çok yaygın olan altın ve gümüş içki kaplarının benzerlerini yapmak kurşun sır sayesinde gerçekleştirilmiştir. Kurşun sıranın Antiokhia'da uygulanmasından kısa bir süre sonra, Lampsakos'ta da üretim başlamış olmalıdır⁸². Kurşun sırlı kap yapımı başlangıçta ticari sır olarak kalmış, bir süre yayılmamıştır. Miladi yıllara doğru talebin artması sonucu merkez atölyelerin sayısı hızla artmıştır. Buna paralel olarak ihtiyaçtan doğan merkeze bağlı yerel atölyeler ortaya çıkmış ve kısa bir sürede geniş alanlara yayılmıştır⁸³. Bu atölyeler Antiokhia'ya bağlı olarak İskenderun Körfezi çevresi ile Pamphylia'ya ve herhalde Suriye'ye; Lampsakos'a bağlı olarak Troas Bölgesi'nden Bergama'yı da içine alan ve Marmara Denizi'nin güneyinde kalan bölge ile Kütahya'ya kadar uzanan bir alana yayılmıştır. Bu üretimde Bergama'nın rolü nedir? Bergama kazılarında çıkmış kurşun sırlı keramikler içinde başka atölyelere ait malların olduğunu biliyoruz (D.Pinkwart 1972, 160)⁸⁴. Güney Batı Anadolu ürünü dışında daha farklı özellikler içeren kaplar da bulunmuştur. Bergama üretim merkezi olsa idi, sadece kendi üretimini olması ve sır altı boya çalışmasının yapılması gerekiyordu. Dolayısıyla Bergama, merkez atölyenin doğrultusunda, kısmen firmisli keramiğin de etkisi ile üretim yapmış atölyelere sahip olmalıdır. Yerel atölyeler gümüş ve altın kapları görme şansları

olmadığı için, kabartmalı firmisli keramiğin etkisinde üretim yapmışlardır.

Courby, kurşun sırlı kaplarda Bergama'nın kabartma süslü firmisli keramiği arasında bezeme yönünden bağlantı kurmuş ve ayrıca kulplardaki benzerliğe dayanarak bitki bezemeli kapların çıkış yeri olarak Bergama'yı göstermiştir⁸⁵. Zahn ise kurşun sırlı kapların teknik yönden Bergama firmisli çanak çömleği ile benzerliklerini ileri sürerek ve eldeki malzemenin buluntu alanlarına dayanarak, atölyenin Bergama çevresinde yer almış olabileceğini söylemiştir⁸⁶. Bu görüşler, ileri sürülen sav ile kısmen örtüşmektedir.

Hochuli-Gysel'in Smyrna 2. ve 3. gruba koyduğu kapların tümü⁸⁷ ile Gabelmann'ın Bergama ve Smyrna'ya⁸⁸ koyduğu örnekler Lampsakos atölyesinin ürünüdür. Loeshcke, Çandarlı'da bulunduğu keramik parçalarının gri renkte hamurları olmasını hatalı pişmeden olduğunu ileri sürerek Çandarlı'da atölye olabileceğini ileri sürmüştür⁸⁹. Lampsakos ve ona bağlı atölyelerin mallarında gri renk ve çoğunlukla mikasız hamur yaygındır. Kapların içleri ile dış yüzeyleri aynı renkte sırlanmış ve parlaktır. Kabartmalar çoğunlukla sır altı boya tekniğinde çalışılmıştır. İzmir ve Çandarlı buluntuları, gösterdiği özellikler açısından Lampsakos üretimi olabilir.

Gümüş ve kurşun sırlı kalathoslar üzerinde iskelet tasvirleri yapılmıştır. Olbia ve Pella'da bulunmuş kurşun sırlı kalathoslar üzerinde dans eden ya da durağan iskelet tasvirleri vardır. Troya'da da iskelet betimli bir kap bulunmuştur⁹⁰. Atik, Aizonoi'da kurşun sırlı bir örneğin bulunduğunu söylemiştir. Bilinen iskelet ve bitki motifli kalathoslar Lampsakos atölyesi ürünü olmalıdır. Antiokhia atölyesinde ise kalathos biçimli kaplar ve iskelet betimi yoktur⁹¹. Hochuli-Gysel, grotesk ve iskelet tasvirli kapları Smyrna 2. gruba koymuş ve bu tür tasvirleri Aleksandria'ya bağlamıştır. Ayrıca Smyrna grubuna koyduğu girlandlar içinde Eroslar, erotik sahneler, pigme (Afrika cücesi) mücadelesi ile denizci ve balıkçı gibi süslemeyi de Nil manzaralı Aleksandria grubuna dahil eder

(A.Hochuli-Gysel 1977, 56-57)⁹².

Aleksandria, Ptolemaios Dönemi'nde Ege ve Karadeniz bölgeleri ile sıkı ticari ilişki içindedir. Bu deniz ticaretinde Çanak kale ve İstanbul boğazları üzerindeki kentler büyük gelişme göstermişlerdir; Byzantion ve Kalkhedon gibi. Lampsakos da Aleksandria ile birkaç yönden ilişki içindedir. Bunlardan biri, önceden değinildiği gibi deniz ticareti ile olan ilişkileri, diğeri ise merkez kuyumcu atölyelerinin bulunduğu bu kentlerin üslup ve biçimde ortak hareket etmek için sürekli olarak temas halinde olmaları gerektirir. Bu ilişkiler sonucunda karşılıklı bölgesel etkilenmeler doğaldır. Çanak kale Müzesi'nde Mısır kökenli eserlerin bulunmasını ticarete bağlamak gerekir. Fakat yukarıda değinilen ve Aleksandria'ya bağlanan figürler, motifler gerçekten oraya mı aittir. Eğer kaynak gerçekten orası olsa idi, Antiokhia'nın gerek kuyumculuk işi kapları gerekse kurşun sırlı kapları bundan etkilenmez miydi? Niçin Smyrna olarak kabul edilen, aslında Lampsakos atölyesi bu tarz süslemeden etkilendi? Yoksa Lampsakos atölyesi de mi Aleksandria'yı etkiledi ve Lampsakos bilinmediği için bu tür sahnelerin tümü bu nedenle mi Mısır'a bağlandı? Lampsakos'ta şarapçılığın önemi ile grotesk özellikteki baş tanrı Priapos, grotesk figürlerin kadehler üzerinde betimlenmesinde önemli neden olarak gösterilebilir. Bu figürlerin en azından bazılarının bu bölgeden çıkmış olabileceği ileri sürülebilir (L. Byvanck- Q.van Ufford 1974, 335 - 343, Pl. 113-118)⁹³. İskelet betimlerinin ise Aleksandria ekolüne değil, Lampsakos'a bağlanabileceği üzerinde durmak gerekir. Çünkü Pompei'de Boscoreale gümüş hazinesindeki kalathoslarda da iskelet tasvirleri vardır (H.D. Villefosse 1899, Pl. VII, VIII)⁹⁴. Boscoreale buluntularının, gösterdiği bazı üslup özelliklerine dayandırılarak Lampsakos kökenli kuyumcu ustaları tarafından yapılmış olabileceği kanısın-dayım. Berlin Antikenmuseum'da bulunan sard taşı bir mühüre, bir amphora ile iki yanına birer iskelet betimi kazanmıştır. Figürler zemin çizgisi üzerindedir ve M.S.1.yüzyıla tarihlenebilir⁹⁵. Bu dönemde Lampsakos atölyesi

faaldir ve zemin çizgisi atölyenin üslup özelliklerinden biridir. Dolayısıyla iskelet betimli eserlerin Lampsakos kaynaklı olabileceğine destek veren önemli bir örnektir. Konuyu yeniden ele alıp bu açıdan araştırmak gerekmektedir.

Kurşun sırlı keramik üretiminde ihraç malların dikkatli çalışıldığı gözlemlenir. M.S. 1.yüzyılın ikinci yarısında kalitenin giderek düştüğü de yadsınmaz. M.S. 1.yüzyılın ikinci yarısında, cam yapımındaki teknik gelişim sonucunda atölye sayılarının azalması ve kalitenin düşmesi doğaldır. Belki de yüzyılın sonlarına doğru yaşlı ustaların gayreti ile az da olsa belli yerlerde üretim sürmüş ve onları izleyen nesil de bu zanaatı sürdürmemiştir.

Anadolu'da üretilen kurşun sırlı keramikler saptanan yeni bulgular doğrultusunda ele alınıp özellikleri ile örneklenererek verilecektir. Kap örnekleri daha önceden değinildiği gibi, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin koleksiyonundan seçilmiştir.

8. İstanbul Arkeoloji Müzesi örneklerinin üretildiği atölyeler

8. 1. Antiokhia atölyesi

Merkez ve yerel olmak üzere iki grupta irdelenebilir:

8. 1. 1. Merkez atölye

Hochuli-Gysel, Tarsus olarak isimlendirdiği Antiokhia keramiğini üç ana gruba ayırmıştır. Grup 1 ve grup 2 kapları çok kaliteli olup merkez atölyelerde üretilmişlerdir. Bu atölyenin imal ettiği kapların içleri ile dış yüzeyi farklı renkte sırlanmıştır. Keramiklerde sır altı boya tekniği uygulanmıştır. 1.grup iki parçalı kalıpla, 2.grup ise tek kalıpla yapılmıştır. Kalıp yanında aplike ve barbotin süsleme uygulanmıştır. Yüksek kabartmalı kaplar, kakma bezemeli gümüş kaplara benzer ve gümüş etkisi yapar⁹⁶. Skyphoslarda kulp halkasının altından kaideye kadar uzanan dil, gümüş örnekleri taklit eder⁹⁷ ve aynı zamanda hem kalıp dikişini kapatır hem de kulp halkasına destek verir. Çarkta yapılanlar

ile tek kalıptan çıkmış kaplarda, kalıp dikişi olmadığı için kulp halkasının altındaki dil bazı kaplarda olmayabilir. Tarsus kazısından çıkmış skyphoslarda, kulp halkasının altından kaideye kadar uzayan birer dil vardır. Antiokhia kazısından çıkmış kulp da bu tiptedir⁹⁸. Bu durum, Tarsus'un merkez atölye grubu içinde değerlendirilmesi gerekliliğini gösterir.

Skyphos kulpları üzerindeki başpamak desteği, maden kapların taklitleri olarak yapılmıştır ve atölyelere göre değişir. Antiokhia atölyesine ait skyphoslarda başpamak desteği trapez biçimlidir. Bordür çizgisi içeriye doğru girer ve volüt şeklinde biter. Bazı örneklerde trapezin ucu lotus şeklindedir. Başpamak desteğinde kap ağzı ile birleşme yerlerinin uçları kuşbaşı şeklinde bitmektedir.

Hochuli-Gysel 1. ve 2. grup Tarsus kaplarındaki motiflerin özenle yapıldığını, figürlü süslemede figürlerin birbiri ile ilişkileri olduklarını belirtir. Bazı sırlı kaplarda her iki yüzde aynı betimlemenin yapılmış olması kalite düşmesini gösterir. Ağız kenarı çarkta yapılırken oluşan bozulma, bu kaplarda yoktur. Bitkisel süsleme repertuarında sarmaşık, asma, lotus, meşe, nar gibi bitkiler görülür ve üslup naturalisttir. 2. gruba ait örnekler yarı değerli taş, obsidyen ve kısmen de gümüşten yapılmış kapların kalitesine çok yakındır⁹⁹. İstanbul Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda Antiokhia merkez atölyesine ait eser olmadığı için burada örnek verilememektedir.

8. 1. 2. Yerel atölyeler

Hochuli-Gysel'in Tarsus 3.gruba koyduğu örnekler, yerel atölye üretimi kaplara benzer. Merkezde yapılan kapların kileri mikalı, yerel bir atölye olan Perge kapları ise mikasızdır. Hochuli-Gysel Tarsus 3.grup eserlerin özelliklerine değinerek, bu kapların yeşil ve sarı sırlı olduklarını, sır altı boya çalışması yapılmadığını, fırında başaşağı pişirildiğini, kalitenin değiştiğini ve seri üretim işareti gösterdiğini, ayrıca Tarsus keramiği ile Doğu Sigillata A atölyeleri arasındaki ilintinin varlığını belirtir. Hochuli-Gysel'in saptadığı diğer özelliklere gelince; bitkisel

süslemede asma, çınar, sarmaşık, nar, meşe, lotus ve akanthus kullanılmıştır. Bezeme genelde naturalist üslupta yapılmıştır. Stilize örnekler kalıpla yapılanlarda görülür. Bitki süslemeler arasına çiçek ve figürler dolgu motif olarak yerleştirilmiştir¹⁰⁰.

Perge kazı buluntuları ile Tarsus 3.grup özellikleri hemen hemen aynıdır. Atik'e göre Perge kapları genellikle tek parçalı kalıptan çıkmıştır, sır altı boya çalışması yoktur ve üretimde kalite değişir¹⁰¹. Yerel atölye üretimi skyphoslarda dil yerine kulp halkasına mahmuz adını verdiğimiz küçük bir çıkıntı eklenmiştir. Bu tipteki skyphosların daha sonra yapıldığı ileri sürülmüştür¹⁰². Bu görüş, yerel atölyeler daha sonra faaliyete geçtikleri için doğrudur. Fakat Pompei'de bulunmuş mahmuzlu skyphos örnekleri, M.S. 1.yüzyılın ikinci yarısında merkez atölyelerde de bu tarzda, daha ucuz imalat yapıldığına işaret eder¹⁰³.

İstanbul Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda, bu gruba giren üç eser vardır;

1) Halka kulplu kantharos, diyagonal minik rozet dizili. M.S.1.yüzyılın üçüncü çeyreği

(Env.Nr. 9183 çç. y. 9cm.; a.ç. 8.7 cm. res.1)

Dış yüzündeki sır tamamen yok olmuş, içteki koyu kahve rengi sırın çok azı kalmıştır. Gövde çarkta biçimlendirilmiş; halka kulplar ve ayak kalıpla yapılar gövdeye eklenmiştir. Kulplardaki başpamak desteği trapez biçimindedir, uçları düz biter. Bu eserin yakın benzeri Kıbrıs'da Limasol Müzesi'ndedir.¹⁰⁴

2) Halka kulplu skyphos, pamuk bitkisi dekorlu. M.S.1.yüzyılın son çeyreği

(Env.Nr. 91.84 çç. y. 5.5 cm; a.ç. 9cm res.2)

Dış hardal sarısı içi çimen yeşili sırlı, friz altta ve üstte rozet dizili bordürle sınırlı. Kulplarda mahmuz var. Başpamak desteğinin ucu lotus şeklindedir. Bu skyphos

basık gövde biçimi ve kompozisyon şeması ile Kıbrıs ve Vezüv kentlerinde bulunmuş örneklerle benzer¹⁰⁵. Pompei'de bulunmuş bir kadeh buradaki Skyphosa çok benzemektedir¹⁰⁶.

3) Çan krater, sarmaşık motifli. M.S. I. yüzyılın ikinci yarısı (Env.Nr. 91.62 ç. y. 15 cm; a.ç. 16.5 cm. res.3).

Dışı kahvemsiz zeytin yeşili, içi koyu hardal sarısı sırlı. Kraterin gövdesindeki zengin sarmaşık süsleme, düz bir çizgi halindedir ve oldukça natüralist bir üslupta yapılmıştır. Eserin ağız ve gövde profiline benzeyen ve süslemesi aynı anlayışla yapılmış bir örnek, Pompei'de Boscoreale Villası'nda bulunmuştur¹⁰⁷.

Kantharos ve skyphos İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne aynı kişi tarafından getirildiği için aynı yerde bulunmuş olabilir. Bu üç eser tek kalıptan çıkmış, fırında baş aşağı pişirilmiş ve mikasız hamurdan yapılmıştır. Dolayısıyla bu kaplar, Perg'e'de ya da Pamphilya'da başka bir kentte üretilmiş olabilir.

8. 2. Lampsakos atölyesi

Merkez ve yerel olmak üzere iki grupta incelenebilir:

8. 2. 1. Merkez atölye

Kurşun sırlı keramik üzerinde çalışma yapan bilim adamları, Lampsakos atölyesinin ürettiği kapları, Hochuli-Gysel'in çalışmasına dayanarak Smyrna olarak kabul etmişlerdir. Hochuli-Gysel bu atölyeyi dört grupta toplamıştır¹⁰⁸. Bu ayırıma göre Smyrna, yani Lampsakos atölyesinde birinci, ikinci ve üçüncü grupta yer alan eserler merkez atölyenin üretimleridir. Dördüncü grupta bulunan keramikler ise Lampsakos'a bağlı yerel atölyelerde yapılmışlardır¹⁰⁹. Lampsakos'da üretilen keramiklerin ortak bir özelliği, içleri ile dışlarının aynı renkte sirlanmış olmasıdır. Sır altı boya çalışması yapılmıştır. Hamurları mikasız ya da eser miktarında mikalıdır. Pişme derecesi yüksek olduğu için

hamurları çoğunlukla gri renk almış, sır ise parlak ve kalitelidir. Kulplardaki başparmak desteği ince ve uzundur, uçları düz bitmektedir. Çarkta yapılan kaplara applike veya barbotin süsleme eklenir. Kalıptan elde edilen alçak kabartmalı kaplarda çoğunlukla iki parçalı kalıp kullanılmıştır. İstanbul Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda Lampsakos merkez atölyesinde yapılmış iki kap vardır.

1) Halka kulplu skyphos, sıralı boya çalışması ile Pan ve Satyr maskeleri yapılmış. M.S.I. yüzyılın ikinci çeyreği (Env.Nr. 8152 ç. y. 6.6 cm.; a.ç. 8.7 cm. res.4)

Skyphosun içi ve dışı sarımsı kahverengi sırlıdır. Kulp halkasının uçları gövdeye teğet bağlanmıştır. Başparmak desteği içte volütlü dışta düz biter. Kulp altındaki dil kaideye kadar uzar. Pan ve Satyr maskelerinin ortasında sunak ve girland ile aralarda syrinks, def gibi müzik aletleri yerleştirilmiştir. Zemin beyaz astarlı olduğu için maskeler sarı renktedir. Koleksiyonda sır altı boya çalışması yapılmış tek örnektir.

Skyphosun ağız çevresinde aralıklı iki band olması, kabartmalarda maske ve müzikal aletlerinin oluşu, Hochuli-Gysel'in Smyrna 3.Grup özellikleri arasındadır¹¹⁰. (Anadolu Medeniyetleri II 1983, B 269; Uygarlıklar Ülkesi Türkiye 1985, Nr. 255).

Bu skyphos, Güney Rusya ve İzmir'de bulunmuş kap ve kap parçaları ile yakın benzerlik içindedir. Münih Staatliche Antikensammlung'da Troas Bölgesi'nden gitme bir skyphos üzerinde Dionysos kültü ile ilgili objeler betimlenmiştir. Benzer başka bir örnek Boston, Museum of Fine Arts'tadır¹¹¹. Her iki skyphos da tek renkte sırlıdır. Bergama Asklepieion kazılarında çıkmış bazı kurşun sırlı keramik parçaları, ağız ve kaide profilleri yanında tek renkte sırlı oluşları açısından da benzeşirler¹¹².

Skyphos üzerindeki Satyr ve Pan başlarına en yakın analogi, Vize A tümülüsünde bulunmuş

gümüş kalathos üzerindeki maskelerdir¹¹³. Vize kalathosu ile kurşun sırlı skyphos aynı sanat anlayışı ile yapılmıştır. Bu benzetmeye dayanarak eseri M.S. 1.yüzyılın ikinci çeyreğine tarihleyebiliriz. Kantharosun figürlü kulpu, Vize mezarındaki diğer gümüş kantharoslardaki zemin çizgileri ile İon üslubu Lampsakos atölyesi özellikleri arasındadır. Kalathosun Eros biçimli kulpu, Anadolu-Pers Dönemi metal kaplardaki figürlü kulpların bir uzantısıdır. British Museum'da hayvan kabartmalı yeşilimsi sarı renkte kurşun sırlı bir askosun kulpu da hayvan biçimlidir. Bu nedenle Lampsakos atölyesinde üretilmiş olmalıdır. Antiokhia atölyesinin Lampsakos atölyesinden ayırım yapılabildiği tipik bir örnek, yine askos biçimli bir kaptır. Yeşil ve kahverengi sırlı, üzeri asma motifli ve çift kulplu olan bu askos ise karakteristik bir Antiokhia yapımıdır¹¹⁴. Her iki askos Augustus zamanına tarihlenebilir.

Lampsakos atölyesinde kapların içleri ile dış yüzeylerinin aynı renkte sırlı olma özelliği, Troas Bölgesi'ndeki kazılardan çıkmış az sayıdaki örneklerle desteklenmektedir. Troya'da üç kap parçası, Assos'ta iki kap parçası bulunmuştur. Gülpınar'da Smintheion Tapınağı'na bir kilometre uzaklıktaki nekropol kazısından çıkan üç kap ise Çanakkale Müzesi'nde sergilenmektedir. Gülpınar oinokhoeleri gri hamurludur. Omuzu, alçak kabartmalı sarmaşık motifli çevirir. Kapların zeminleri zeytin yeşili, sarmaşık yaprakları açık sarımsı renktedir. Kabartmalı bezeme daha açık renkte kil ile sıvıldığı için, kabartmalı süsleme sarımsı görünüm almıştır¹¹⁵. Bu özellik önceden değinildiği gibi Smyrna olarak bilinen, aslında Lampsakos olan atölyeye özgüdür. Gülpınar'da bulunmuş üçüncü örnek bir skyphostur. İçi ve dışı sarı sırlı kadehin gövdesini saran zeytin dalında zeytinler yüksek kabartmadır. Oinokhoelere kıyasla daha geç bir zamana tarihlenebilir (C. Özgünel 2001, 69, Lev.40-43)¹¹⁶. Troya kazısında bulunmuş örneklerden birinde, sır altı boya çalışması yapılmıştır. Assos'daki bir parçada da, alçak kabartmalı sarmaşık motifli yatay çizgi halindedir. Zeytin yeşili zeminde yapraklar daha açık renkte sırlıdır. Bu parçada

kabartmalar sulandırılmış daha açık renk kil ile astarlanmış olmalıdır.

Troas Bölgesi'ndeki kazılardan çıkan bu kaplar ve kap parçaları, bizdeki örneklerle kıyaslandığında belirgin bir üslup ayırımı görülür. Bunun nedenini zaman farkına bağlamak gerekir. Augustus Dönemi'nin erken bir evresine tarihleyebileceğimiz Gülpınar oinokhoeleri ile Assos ve Troya kap parçaları, bizdeki skyphosa göre daha dikkatli çalışılmıştır.

2) Maşrapa (patera) ; Aphrodite ve Medusa başı kabartmalı M.S. 1.yüzyılın son çeyreği (Env.Nr. 8606 ç. y. 5.6 cm. ; a.ç. 12.5 cm.; sap ile uz. 21.5 cm. res.5)

Maşrapanın dışı ve içi koyu yeşil sırlıdır. Gövdesi kesik konik biçimlidir. Kaidesinde metal taklidi içiçe oyuk daireler bulunur. Tek kalıptan çıkmadır. Kulpu sonradan eklenmiştir. Aphrodite ve Medusa başları, bukranonların taşıdığı girland yayı boşluğunda yer almaktadır. Stephanoslu ve gerdanlık takılı Aphrodite başının olduğu tarafta; solda kantharostan su içen iki güvercin sağda istiridye kabuğu ile rozetler bulunur. Medusa başı kabartmasının bulunduğu tarafta ise solda bir rozet, sağda bir harpa vardır. Sapın üzerinde ucu çiçekli stilize bir dal bulunur. Maşrapanın üzerindeki süsleme başaşağı yapılmıştır, bu durumda kabın ters durması gerekir. Bu nedenle maşrapanın iç kısmının işçiliği ve sırlı düzgün yapılmamıştır. Kabın bu özellikleri, mezar armağanı olarak yapıldığı izlenimini vermektedir. Acele yapıldığı sanılan maşrapanın işçiliği pek iyi değilse de görüntüsü oldukça etkileyicidir. Bu kapdaki kabartmalı süslemenin benzer bir örneği bulunamadı. (Anadolu Medeniyetleri II 1983, B 286; Uygurluklar Ülkesi Türkiye 1985, Nr. 256).

Maşrapanın biçimi madenlerde, camlarda ve terra sigillalarda tekrarlanmıştır. Roma Dönemi'nde bu tip patera ilk olarak M.S. 1.yüzyılda görülür ve bu dönemin karakteristik

kap tiplerinden biri olur. Bizim kabımızın biçimine en yakın analogiyi Boscoreale hazinesindeki örnekte bulabiliriz (D.E.Strong 1966, 145-148, Pl. 38 A)^{116A}. Ayrıca Trakya'da Vize A tümülüsü ile Kırklareli'nin Saray İlçesi'ne bağlı Uzunhacı tümülüsünde (M.S. 2.yüzyıl başı) bulunmuş tunç maşrapalara biçim olarak yakındır. Özellikle sap biçimleri ile içiçe kabartmalı basık kaideleri birbirine çok benzemektedir¹¹⁷. Bu örnekler M.S.1.yüzyılın son çeyreği ile M.S. 2.yüzyılın başlarına tarihlenir. Güney Rusya'da bulunmuş bir krater üzerindeki Erosların taşıdığı girlandlar ile girland yayı boşluklarının maskeler ve müzik aletleri gibi nesnelere doldurulması¹¹⁸, bizim maşrapanın süsleme anlayışı ile ilintilidir. Medusa başı kabartmalı kurşun sırlı bir krater, Hochuli-Gysel tarafından Smyrna 4. grupta değerlendirilmiştir. Bu kraterin dışı sarımsı açık yeşil, içi ve aplikler altın sansıdır (A. Hochuli Gysel 1977, 102)¹¹⁹. Halbuki kraterin yapım özelliği, bir merkez atölyede üretildiği düşüncesini vermektedir ve M.S. 70'li ve sonrası yıllara tarihlenebilir. Üzerindeki Medusa başının üslubu ile maşrapadaki Medusa başının üslubu birbirine benzer. Buluntu yeri belirsiz olan bu kraterin tunç örneği Boscoreale Villası'nda bulunmuştur¹²⁰. Aphrodite'nin solunda yer alan ve kuşların su içtiği kabin yakın benzerini Gabelmann yayınlamış ve kassenin Vezüv şehirlerindeki gümüş kaplarla kıyaslanabileceğini belirtmiştir¹²¹.

Maşrapanın üzerindeki girland süsleme ile girland yayı boşluğunu dolduran tasvirler, Hochuli-Gysel'in Smyrna 3.grupta saptadığı özelliklere sahiptir. Veriler değerlendirildiğinde bu maşrapanın Lampsakos atölyesinde yapılmış olabileceğini, bir kadın mezarı için yapıldığını¹²², M.S. 1.yüzyılın son çeyreğine tarihlenebileceğini ileri sürebiliriz. Aynı grup özellikleri içeren sır altı boya tekniği ile yapılmış skyphos ile kıyaslandığında, zaman aralığının yarattığı bir üslup farkı bulunmaktadır.

8. 2. 2. Yerel atölyeler

Lampsakos'a bağlı yerel atölyelerin Bergama ve Aizanoi hariç yerleri belli değildir. Elimizdeki

birkaç kabin bilinen bu yerel atölyelere ait olduğu varsayılmaktadır. Bu keramikler Hochuli - Gysel'in Smyrna 4. grupta ele aldığı kapların karakterindedir. Bu grubun özelliklerine gelince; kabartmalı kısım kalıpla yapılmıştır, aplik süsleme yok denecek kadar azdır, tek renk sırlıdır. Halka kulplarda mahmuz olarak isimlendirdiğim dilcik kısa ve bazı örneklerde kulp halkası ile kaynaşmış durumdadır. Bitkisel süsleme simetriktir. Figür, maske, rozet gibi süsler bitkiler arasında yer almaktadır.

Yerel atölyelere ait 6 örnek vardır:

1) Çan krater, zeytin dalları ve meyveleri ile süslü. Formundan dolayı M.S.1. yüzyılın ilk çeyreği ile ikinci çeyreğinin başları (Env.Nr. 8163 çç. y. 12.5 cm.; a.ç. 17.5 cm. res. 6)

Yeşil sırlı ve ince çeperli krater tek kalıptan çıkmıştır. Ağız kenarı dışa taşkın ve küresel gövdelidir. Gövdeyi, aşağıdan yukarıya doğru uzayan zeytin dalları süsler. Zeytin taneleri yüksek kabartmadır. Üst kenarı yumurta dizisi sınırlar. Çok pişmeden dolayı hamur koyu gri renk almış ve dıştaki sırda yer yer kırmızı izler oluşmuştur. Kil mikasızdır, gövde biraz eğridir. (İAMY Nr. 10, Lev. 25, res. 3 ; A. Hochuli-Gysel 1977, 98; Anadolu Medeniyetleri II 1983, B 267; Uygarlıklar Ülkesi Türkiye 1985, Nr. 254).

Benzer biçimde bir krater Boston, Fine Arts Museum'da bulunmaktadır. Fakat bizim kraterin gövdesi daha basıktır. Boston krateri üzerinde aşağıdan yukarıya doğru uzayan asma dalları ve yüksek kabartma üzüm salkımları vardır. Hevenlerin arasında Cupidler, yunus balıkları ve Kentavros kabartmaları yer almaktadır¹²³. İstanbul kraterindeki zeytin dallarının aşağıdan yukarıya doğru gelişi ve zeytinlerin yüksek kabartma oluşu, Boston kraterine benzemektedir. Fakat bizim kabımızda süsleme daha sade olup üsluplaştırılmıştır. Dalların aşağıdan yukarıya doğru gelişi Megara kaseleri etkisi ile yapılmış olabilir. Berlin Staatliche Museen'de bulunan Güney Rusya kökenli bir kraterin

formu¹²⁴, İstanbul ve Boston kraterlerine benzemektedir. Hem Berlin hem de Boston krateri, nitelikli işçilikleri ile Lampsakos merkez atölyesinin ürünü olmalıdır. Kabımızda ise, çok dikkatli bir çalışma yapılmadığı için yerel bir atöl-yede imal edilmiş olmalıdır. Aizanoi'da bu örneğe benzeyen bir krater parçası bulunmuştur¹²⁵. Ayrıca zeytin motifli firmisli keramik parçaları vardır. Aizanoi'da zeytin yetişmemekle birlikte firmisli keramiğin veya merkeze bağlı atölyenin etkisi ile benzer süsleme yapılmış olabilir. Eserimiz, dışa açılan profili ile M.S. 1.yüzyılın ilk ya da ikinci çeyreğine tarihlenebilir. Sonradan yapılmış olanların çeperleri erken örneklere göre daha diktir (D. Pinkwart 1972, 151, Nr.19)¹²⁶. Bu krater, erken evrede yapılmış yerel atölye mallarının sonra yapılanlara kıyasla daha kaliteli olduklarını gösterir.

- 2) Küçük vazo, yapraklı ve meyveli dal motifli M.S. 1.yüzyılın ortaları
(Env.Nr. 9736 çç. y. 7.5 cm. res. 7)
Yer yer kahverengine dönüşen koyu zeytin yeşili renkte sırlıdır. Kırmızı ve mikasız hamurlu olup iki parçalı kalıptan çıkmıştır. Fırında düz pişirilmiş, kaidede üçayak izi vardır. Gövdeyi uçları yapraklı ve meyveli kıvrık dal motifi süsler.

Vazonun bezemesi Troas'tan gitme, yeşil sırlı ve yüksek ayaklı bir meyvelik üzerindeki kıvrımlı sarmaşık motifini anımsatır (kat. Bonn 1973, Nr.120)¹²⁷. Assos nekropol alanında bulunmuş bir vazo parçası üzerinde barbotin tekniğinde yapılmış kıvrımlı filizler ile nokta bezekler vardır. Biçim ve süsleme bizim vazoya benzer.

- 3) Halka kulplu skyphos, asma motifli. M.S. 1.yüzyılın ortaları
(Env.Nr. 99.27 çç. y. 8.2 cm. ; a.ç. 10.4 cm res.8)
İçi ve dışı parlak kahverengi sırlı, pas kırmızı ve mikasız hamurludur. Gövdeyi kulplardan çıkan asma dalları kaplar, üzüm salkımları yüksek kabartmadır. Halka kulpun altında bulunan mahmuz

kısadır ve halka kulp ile kaynaşmıştır. Başparmak desteği içte volütlü dışta düz biter. Gövde frizi ile ağız kenarı arasında bir bant vardır. Çarkta kaydığı için gövde frizi eğrilmiştir.

Karlsruhe, Badisches Landesmuseum'da bulunan yeşil sırlı bir kantharos'un kulpları, bu skyphosunkine benzer. Gabelmann bu eseri paşparmak desteğinin biçiminden dolayı Bergama atölyesine koymuştur¹²⁸. Birinci sınıf işçilik gösteren Karlsruhe kantharosu, Lampsakos merkez atölyesinin ürünü olmalıdır. Kulp halkasının altındaki kısa dil, kurşun sırlı skyphoslardaki gibi halka ile kaynaşmamıştır. Çarkta biçimlendirilen kadehlerde kulplar bu biçimde yapıyor olmalıydı. Karlsruhe kantharosu ile bizim skyphosun kulpları, merkez atölye ile yerel atölye arasındaki farkı belirtmek açısından önemlidir.

- 4) Şerit kulplu skyphos , dal motifli. M.S. 1. yüzyılın ikinci çeyreği
(Env. Nr. 9856 çç. y. 6.5 cm.; a.ç.6.6cm. res. 9)
Gergin profilli skyphosun içi ve dışı parlak siyah sırlı, deve tüyü renkte mikasız hamurludur. Gövdesini barbotin tekniğiyle yapılmış uçları meyveli yatay ikiye dal motifi süsler. Şerit kulpları noksandır.

Gergin profilli kadehler, kabartmalı Bergama keramiğinden bilinmektedir (J. Schaefer 1968 27)¹²⁹. Bergama Asklepieion kazısında bu biçimde bir kap parçası bulunmuştur¹³⁰. Zeytin yeşili sırlı kabın üzerindeki yatay üç yapraklı süsleme, bizim kadehin süslemesi ile benzerlik gösterir. Dirsekli ve gergin profilli kadehlere bir örnek Kıbrıs Kouklia-Palaepaphos'ta bulunmuştur¹³¹. Antalya Müzesi'nde de aynı biçimde bezemesiz küçük bir kadeh vardır. Bu kaplar biçim açısından skyphosa, Asklepieion örneğinden daha yakındır. Skyphosun kaidesi Hellenistik özellik olan içbükey şeklindedir. Bu nedenle eseri M.S. 1. yüzyılın ilk yarısına tarihleyebiliriz. Kadehin biçimine, hamuruna, kalitesine ve süslemesine dayanarak Bergama'da

yapılmış olabileceği ileri sürülebilir. Koleksiyonda siyah sırlı tek örnektir.

5) Şerit kulplu skyphos, dikey stilize yaprak dizisi süslü. M.S. I.yüzyılın ilk yarısı (Env.Nr.90.125 çç. y. 6.5 cm. ; a.ç. 8.3 cm. res. 10)

İçi ve dışı kahverengi sırlı, kiremit kırmızısı renkte mikasız hamurludur. Tek parçalı kalıptan çıkmıştır. Küresel gövde kaideye doğru daralır. Hafifçe yükseltilmiş ve alta çukurlaştırılmış, küçük bir kaidesi vardır. Şerit kulplar yukarıya doğru yükselerek döner, tepelerinde birer fyonk bulunur. Gövdesinde dikey, ince ve uzun stilize yaprak dizisi vardır. Ağız kenarında ince iki bant bulunur.

Skyphosun kulpu üzerindeki fyonk süs, içi ile dışının aynı renkte parlak sırtı ve ince cidarlı oluşu, Aizanoi'da veya Kütahya çevresinde bulunan örneklerle yakındır, bu bölgede yapılmış olabilir. Eldeki yayınlarda skyphosunkine benzeyen bir kaide biçimi bulunamadı. Metropolitan Museum of Art'ta Troas Bölgesi'nden gitme gümüş bir situla vardır. Situlanın gövdesi bu skyphostaki gibi, dikey yaprak dizisi ile süslüdür ve çok küçük bir kaidesi vardır. Yayında bu kaidenin de paralelinin bulunmadığı belirtilmiştir¹³². Buluntu yerine dayanarak Akhaemenid Dönemi'nde M.Ö. 5.yüzyıl başlarına tarihlenebilen bu situla, Lampsakos'ta yapılmış olabilir. Özellikle situla ile skyphosun kaidesi, gövde biçimi ve süslemesi birbirine çok benzer. Konstanza krateri gibi bu skyphos da bölge sanatını yüzlerce yıl sürdüren bir sanat anlayışının ürünüdür¹³³.

6) Şerit kulplu skyphos, diken ve virgül motifli. M.S. I.yüzyıl ortaları (Env.Nr. 88.16 çç. y. 6.9 cm. ; a.ç. 8 cm. res.11)

Kahverengi sırlı ve ince çeperli, kırmızı renkte mikasız hamurludur. Çarkta biçimlendirilen skyphosun gövdesine, barbotin tekniğinde iki sıra yatay diken dizisi ile bunun altına ve üstüne altışar adet virgül

biçimli süs yapılmıştır. Kulp üzerinde fyonk süs vardır. Kulpun biri farklı olup başka bir esere aittir.

Skyphosların kulplarındaki fyonk süsler, kapların hamurları, çarkta biçimlendirildikten sonra yapılan barbotin süsleme, ince çeperli oluşları ile kahvemsî yeşil veya yeşilimsî kahverengi sır Aizanoi atölyesi için karakteristiktir (N. Atik 1996, 6-7 ; 1995 b, 729-30)¹³⁴. Burada tanımlanan skyphos, benzer özelliklere sahip olduğu için Aizanoi atölyesine ait olabilir.

Kaplar üzerindeki virgül ve diken süsleme Kütahya Bölgesi buluntularından bilinmektedir. Kütahya Müzesi'nde kahverengi sırlı bir skyphosun gövdesinde aralıklı dizilmiş sakallı başlar bulunur. Madalyonlar üzerine yerleştirilen başların araları, dikey diken dizisi ile ayrılmıştır. Şerit kulplar üzerinde fyonk süs vardır. Sakallı başların Zeus olması gerekir. Bu kompozisyon şeması, Bergama'da bulunmuş açık yeşil sırlı kalathosun süslemesine benzer¹³⁵.

Aizanoi kazısında tek renk sırlı kaplar yanında az da olsa içi ve dışı ayrı renkte sırlanmış kaplar da bulunmuştur¹³⁶. İki renk sırlı bu kaplar Bergama'da olduğu gibi başka atölyenin ürünü mü, yoksa bu mallardan esinlenerek Aizanoi atölyesinde mi yapıldı?. Diğer bir olasılık ise Aizanoi gibi yerel atölyelerin belli bir süre sonra bağımsız çalışmış olabileceğidir. Bu durumda hem tek renk hem de içi ve dışı ayrı renkte sırlı keramik yapılmış olabilir. Aizanoi kazı buluntuları henüz yayınlanmamıştır. Bu malzemenin değerlendirilmesi ile gerek merkez gerekse yerel atölyeler için bazı açıklamalar getirilecektir.

8. 3. Güney-Batı Anadolu atölyeleri

Bu bölge Karia olarak bilinir. İkinci derecede üretim yapan bir atölyedir. Gösterdiği özellikler bu bölgeye özgüdür. Bu durum, aynı bölgede üretim yapan bölgesel kuyumcu atölyelerinin varlığına işaret eder¹³⁷. Fakat bu konuda herhangi bir kanıt yoktur. Bir varsayım olarak şunu ileri sürebiliriz ki Güney Batı Anadolu'da gümüş kapların imalatı olmasaydı, Antiokhia ve

Lampsakos atölyeleri ile bunlara bağlı yerel atölyelerin doğrudan etkisi olur ve bu yönde üretim yapılırdı. Halbuki bu bölgede yapılan keramik, diğer merkez ve onlara bağlı yerel atölyelerden hemen ayrılabilir özelliklere sahiptir. Bu gruba giren kaplar, ayrıca maden taklidi keramikten de etkilenmiştir. Bu atölyenin ürettiği malların sadece Batı Anadolu'da bulunması, Lampsakos ve Antiokhia atölyelerinin egemenliğindeki Akdeniz, Ege ve Karadeniz ülkelerindeki pazarlara girememiş olmasından kaynaklanmış olmalıdır (P. Hellström 1965, 36)¹³⁸.

Bu atölyenin özelliklerini şöyle açıklayabiliriz¹³⁹: Mikalı hamurun çoğunlukla pembe, pembemsi kahverengi ya da tarçın rengi, kahve bejden tuğla kırmızısı rengi, çok pişmiş olması ve Samos terrasiğillatları ile bağlantısı; üretimdeki tekdüzelik; sınn yeşil ve hardal sarısı olması; kalın çeper ve ağzın iç kenarındaki tipik çıkıntı; yarım ya da tüm kalıptan çıkmaları; kulp halkasının uçlarının gövdeye teğet bağlanması; baş parmak desteğinin çift volütlü yapılması ile kulp halkasında mahmuz bulunması. Bezeme anlayışı ise Megara kaseleri ile de bağlantılıdır. Bu bölgenin kapları kendi içinde biçim ve süsleme açısından daha tutarlıdır, çeşitleme azdır. Labraunda kazısında bulunmuş olan kurşun sırlı keramik Andron C katının hemen üstünde bulunmuştur. Bina Augustus zamanına tarihlenir¹⁴⁰. Dolayısıyla Augustus Dönemi'nde üretim başlamış olmalıdır.

Güney-Batı Anadolu atölyelerinde az da olsa figürlü süsleme, sivri veya yuvarlak uçlu ve damarlı yaprak dizileri, bitkisel dekor olarak palamutlu meşe, çam, asma, sarmaşık, zeytin, nar, lotus ve akanthus kullanılmıştır. Bu keramik grubu İstanbul Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda sayıca daha fazladır. Eserlerin çoğu Hochuli-Gysel'in 3.gruba aldığı kapların özelliğindedir. 3.gruptaki skyphoslarda halka kulpların uçları gövdeye teğet bağlandığı için dörtgen görünüm almıştır. Bunlarda kalıpla yapılan alan ile çarkta yapılan ağız kenarının birleşme yerinde birden fazla bant vardır. Geniş ve şişkin gövdelidir.

Diğer bir grup skyphosta ise ağız çevresinde bir bant bulunur ve bu skyphoslar yuvarlak gövdeli olduklarından tek kalıptan çıkmışlardır. Her iki kap grubunda halka kulp yerine şerit kulplar da bulunmaktadır.

Hochuli-Gysel, Labraunda'da kurşun sırlı keramik ile Megara kaseleri ve başka grupta yer alan kapların yapımında, aynı kalıpların ve damga aletlerin kullanılmış olabileceğini belirtir¹⁴¹. Dik çeperli skyphoslar iki parçalı kalıpla yapılmışlardır. Skyphoslarda, kulpların altından çıkan çeşitli bitki hevenkleri gövdeyi süsler. Bazen kulp altlarına birer maske ya da yaprak eklenir.

1) Şerit kulplu skyphos, figür süslemeli. M.S. 1.yüzyılın ikinci yarısı (Env.Nr. 2188 çç. y. 7.3cm.; a.ç. 8.7 cm.res.12)

Dışı yeşil içi koyu hardal sarısı sırlı olup deve tüyü renkte mikalı hamurludur. İki parçalı kalıptan çıkmıştır. Şişkin gövde frizinde, desteğe dayanmış sola dönük kanatlı birer Eros'un arasında dans eden grotesk bir figür yer almıştır. Figürler zemin çizgisi üzerindedir. Kulpların altında birer yaprak bulunur. Friz ile ağız kenarı arasında yatay bantlar vardır.

Mainz Römisch-Germanisches Zentralmuseum'da Anadolu'dan gitme bir skyphos üzerindeki Eros kabartması, aynı damga ile yapılmış olabilir¹⁴². Dolayısıyla her iki kabın aynı atölyenin ürünü olma olasılığı güçlüdür. Mainz skyphosunda sarmaşık dallarının ortasında yer alan Eros kabartmasında olduğu gibi, aynı damgalarla değişik kompozisyonlar yapma olanağı vardır ve bu da bezeme çeşitliliğini beraberinde getirmiştir.

2) Halka kulplu büyük skyphos, figür süslemeli. M.S. 1.yüzyılın ikinci yarısı (Env.Nr. 7226 çç. Y.10.9 cm.; a.ç. 13 cm.res.13)

Kolleksiyondaki en büyük boyutlu olanıdır. Dışı yeşil içi hardal sarısı sırlı olup

dıştaki sır dökülmüştür. Pembemsi bej renkte mikalı hamurludur. Gövde frizinin iki yanında önden gösterilmiş flüt çalan birer Pan, bunların yanında Herakles sopası ve defne dalı tutarak koşan birer Eros ile ortada sola doğru koşan sakallı ve giysili bir figür yer almıştır. Figürler birbirleri ile bağlantılı olmayıp eklem yerleri de gösterilmemiştir. Tiyatrodan esinlenerek yapılmış figürler olabilir. Benzer bir örneği bulunamadı. Frizi sınırlayan araları çubuklu yumurta dizisinin benzeri Labraunda'da bulunmuştur,aradaki fark buradaki yumurta dizisinin ters olmasıdır¹⁴³. Bu skyphosa profil ve boyut bakımından benzeyen iki örnekten biri Almanya'da özel bir koleksiyonda, diğeri Berlin Staatliche Museen'dedir¹⁴⁴.

3) Maşrapa, asma yaprakları ile süslü, M.S. 1.yüzyılın ortaları
(Env.Nr. 8625 çç. y. 7.2 cm. ; a.ç. 12.2 cm res.14)

Dışı ve iç ağız kenarı yeşil, içi hardal sarısı sırlıdır. Deve tüyü renkte mikalı hamurdandır. Yuvarlak gövde tek kalıptan çıkmıştır. Yuvarlak kesitli sapı noksandır. Gövdeyi sap dibinden çıkan iri asma yaprakları süsler. Yapraklar değişik yönlerde yerleştirildiğinden natüralist bir görüntü verir¹⁴⁵. Frizin üst kenarını boncuk dizili bir bant sınırlar, sap dibi çukur dizisi ile çevrilidir.

4) Emzikli ve süzgeçli küçük testi, bitki bezemeli. M.S. 1.yüzyılın ortaları
(Env.Nr. 8624 çç. y. 14.4 cm. ; g.ç. 9.3 cm. res.15)

Yeşil sırlı testi deve tüyü renkte mikalı hamurludur. Omuzdaki kabartmalı bölümde stilize edilmiş lotus, akanthus ve palmiye yaprakları vardır. Bu bezeme yuvarlak biçimli bir skyphos kalıbı ile yapılmıştır.Bu nedenle motif başaşağıdır. Lotus, akanthus ve palmiye Güney-Batı Anadolu atölyelerinin karakteristik motifleridir¹⁴⁶. Gövdeye eklenen sap ve emzik

motifi bozmuştur. Emzik dibini bir sıra çukur dizisi çevirir. Katalog 3'deki kabın sap dibinde de aynı süsleme vardır. Bu iki eser aynı atölyeden malı olabilir. Her iki eseri de müzeye aynı kişi getirmiştir. Testinin ağız kademeli olarak aşağıya doğru genişler. Boynun iç kısmında üç delikli süzgeci vardır. Bu testiye çok benzeyen örnekler mevcuttur, fakat bunların ağız biçimleri farklıdır. Bunlardan ikisinin üzerindeki motif, tanımı yapılan testinin süslemesine benzer¹⁴⁷.

5) Kase, bitki dekorlu. M.S. 1.yüzyılın ilk yarısı
(Env.Nr. 8164 çç. y. 5.5 cm.; a.ç. 13.7 cm. res. 16)

Dışı ve iç ağız kenarı yeşil sırlı, içi koyu hardal sarısı sırlıdır. Pembemsi bej renkte mikalı hamurdandır. Tek parçalı kalıptan çıkmıştır. Kaidesi iç bükey olup etrafını içiçe iki halka çevirir. Gövdeyi, kaide çevresindeki halkadan çıkan radyal yaprak dizileri süsler. Bu dizilerden biri sarmaşık diğeri belirsizdir. Bu süsleme megara kaseleri geleneğinde yapılmıştır. Dibinin iç bükey oluşu Hellenistik özelliktir, dolayısıyla M.S. 1.yüzyılın ilk yarısına tarihlenebilir. Benzer biçimli bir kase Missouri Üniversitesi Müzesi'ndedir ve gövdeyi yatay sarmaşık dalı süsler¹⁴⁸. Bergama kazısından benzer bir kase parçası çıkmıştır (D.Pinkwart 1972, Nr.5)¹⁴⁹.

6) Halka kulplu skyphos, fıstık çamı kabartmalı. M.S. 1.yüzyılın ortaları
(Env.Nr. 91.63 çç. y. 6.3 cm. ; a.ç. 9.6 cm.res.17)

Dışı zeytin yeşili, içi yeşilimsi sarı renkte sırlıdır. Pembemsi bej renkte mikalı hamurludur. Tek parçalı kalıptan çıkmıştır. Yuvarlak gövde kulplardan çıkan fıstık çamı dalları ile süslüdür. Fıstık çamı sevilen motifler arasındadır¹⁵⁰. Ağız kenarında bir bant bulunur. Müze koleksiyonunda basık ve yuvarlak gövdesi ile tek örnektir.

Güney Batı Anadolu kurşun sırlı keramiğinde merkez atölyenin nerede olduğunu bilmiyoruz. Belki merkez atölye yoktu, birkaç atölye vardı. Kaplar arasındaki farklılık ayrı atölyelerin ürünü olmalarından veya zaman farkından kaynaklanmış olabilir. Hochuli-Gysel bu bölgenin kaplarını üç grupta toplamıştır. Fakat 1.grupta ele aldığı örnekler başka atölyelerin mallarıdır¹⁵¹. Dolayısıyla geriye iki grup kalır. Bunlar iki farklı atölyenin ürünleri olabilir. Atölyelerden biri Labraunda' mıdır? Bu sorulara cevap verebilmek için tüm buluntuların tekrar ele alınıp eserlerin çok dikkatli incelenmesi gerekmektedir.

8. 3. 2. Batı Anadolu'da olası yerel atölyeler

Bazı kurşun sırlı kaplar belirlenen atölyelerin özelliklerine uymamaktadır. Örneklersek; hamur farklı bölgenin, biçim ve sır başka bölgenin karakterinde olabilmektedir. Dolayısıyla birkaç atölyeden etkilenen bazı kentlerde yerel üretim yapan atölyeler bulunabilir. Bu atölyelerin Batı Anadolu'da olabileceği, kesin olmamakla birlikte hamurlarına dayanarak ileri sürülmüştür. Koleksiyondaki bu tür kapları iki gruba ayırabiliriz. İlk grupta iki , ikincisinde bir eser vardır.

1) Şerit kulplu kantharos, zeytin dalı süslü. M.S. 1.yüzyılın ortaları (Env.Nr. 8162 çç. y. 8.2 cm. ; a.ç. 8.2 cm. res.18)

İçi ve dışı sarımsı kahverengi sırlı, pembemsi bej renkte mikalı hamurludur. Yüksek ve geniş gövde ağızda daralır, ince çeperlidir. Gövdeyi kulplardan karşılıklı çıkan zeytin dalları süsler. Kulp altlarından fiyonk uçları sarkar, ortadaki boşluğa aslan maskesi yerleştirilmiştir. Üste yumurta dizisi bulunur. İşçiliği niteliklidir. (Anadolu Medeniyetleri II 1983, B 271).

Bu kantharosa çok benzeyen bir örnek Bergama 1938 Nikephorion kazısından çıkmıştır. Üzeri lotus-palmet motifi ile süslüdür. Fakat bu kabın dışı yeşil içi sarı renkte sırlıdır¹⁵². Hochuli-Gysel'in İsviçre'de bir antikacıda görüp yayınladığı kantharosta, gövdedeki sarmaşık

motifinin ortasına bir hayvan maskesi yerleştirilmiştir. Süsleme anlayışı, maske ve ağız profili kabımıza benzer¹⁵³. Kadehin hamur rengi Güney Batı Anadolu keramiği özelliğindedir. Fakat ağız profilinin bu bölgenin kaplarından farklı oluşu, iç ve dış yüzlerinin aynı renkte sırlanması, başka bir yerde yapılmış olabileceğine işaret eder. Acaba bu eser Notion ya da yakın çevresinde bir yerde mi yapıldı?¹⁵⁴. Hamur rengi ve mikalı oluşu bu bölgeye uygun karakterdedir. Bu veriler göz önüne alındığında Ege kıyısında veya daha iç kesimlerde bazı yerel atölyeler, hem Lampsakos hem de Güney-Batı Anadolu atölyelerinin etkisi ile üretim yapmış olabilir. Bergama kantharosu ile İstanbul müzesindeki kantkaros aynı atölyede içi ve dışı tek renk ya da farklı renkte sırlı keramik üretiminin yapıldığını göstermektedir.

2) Halka kulplu skyphos, sarmaşık dekorlu. M.S. 1.yüzyılın ilk yarısı veya ortaları (Env.Nr. 9992 çç. y. 7 cm. ; a.ç. 9.8 cm. res 19)

İçi ve dışı koyu çimen yeşili rengi sırlı, tarçın renkli mikalı hamurludur. İnce çeperli ve hafif şişkin gövdeli, geniş halka kaidelidir. İki parçalı kalıptan çıkmıştır. Kulplarda ki başparmak desteği Güney Batı Anadolu karakterindedir. Gövdeyi kulplardan çıkan ve ortaya doğru kavis yapan sarmaşık dalları süsler. Kavis boşluklarına birer rozet yerleştirilmiştir.

Skyphosun tek renkteki sırlı ile bezeme anlayışı ve nitelikli işçiliği 1 numaradaki kantharos ile benzerlik gösterir. Süsleme Bergama kabartmalı keramiğinin etkisindedir. Skyphosun ağızda Güney Batı Anadolu keramiğinde görülen kalınlık yoktur. Sarmaşık çiçekleri ile kabın ortasındaki rozetlerde yapraklar benekler şeklindedir. Missouri kasesi üzerindeki sarmaşık çiçekleri ile Arykanda'da bulunmuş skyphos üzerindeki çiçekler aynı tarzda yapılmıştır¹⁵⁵.

İlk gruba giren bu iki kap Lampsakos atölyesi etkisi ile tek renkte sırlanmıştır. Hamurları ise Güney-Batı Anadolu kaplarındakiler gibidir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki bu kapların başka yerlerde üretildiği varsayımı yanında, ikinci bir varsayım olarak Güney Batı Anadolu atölyelerinin Lampsakos atölyeleri etkisi ile üretim yapmış olabileceğidir.

Batı Anadolu'daki yerel atölyelerin ikinci grubunda bir eserimiz vardır.

- 3) Skyphos, meşe palamudu dekorlu. M.S. 1.yüzyıl ortaları
(Env.Nr.73.202 çç. y. 9.2 cm. ; a.ç. 12.4 cm res.20)
Dışı yeşil içi hardal sarısı sırlı , yoğun mikalı kırmızı hamurludur. Gövdesini iri palamutlu meşe dalları kaplar. Palamutlar yüksek kabartmadır. Büyük boyuttaki skyphosun gövdesi derin ve dikçedir. Ağız kenarı kabank değildir. Kulpları noksandır.

Skyphosun yoğun mikalı kırmızı hamuru ile dik gövde profili farklı bir atölyede yapıldığı kanısını verir. Fakat içi ile dışının aynı renkte sırlı oluşu Güney-Batı Anadolu keramiği gibidir. Hamur ise Çandarlı keramiğini anımsatır. Hellström, Çandarlı'da üretim yapılmış olabileceğine değinir¹⁵⁶. Çandarlı kazılarında çıkmış çok sayıda keramik, burada Arkaik Dönem'den itibaren üretim yapıldığını kanıtlamıştır¹⁵⁷. Dolayısıyla Çandarlı'da veya yakın çevresinde bir yerde kurşun sırlı keramik üretilmiş olabilir. Loeschke tarafından bulunan keramik parçaları ise Lampsakos merkez atölyesi karakterindedir¹⁵⁸ ve daha erkene tarihlenir. Skyphosta, meşe palamutlarının yüksek kabartma olması Claudius zamanında yapıldığı kanısını verir.

9. Sonuç

Kurşun sırlı keramiğin özellikle sır altı boya çalışması yapılmış olanlarında değerli maden kaplarla olan yakınlık ile merkez ve yerel atölyeler arasındaki farklılık belirgindir. Dolayısıyla bu kapların dönemin kuyumculuk merkezleri

olan Antiokhia ve Lampsakos'ta yapılmış olabilecekları savından yola çıkarak araştırma yapılmıştır. Kurşun sırlı keramiği yapan ustalar değerli maden kapları yakından tanıdıkları için metal görünüm elde edebilmişlerdir. Yerel atölyeler ise değerli maden kapları görme şansları olmadığı için, merkez atölyelerin doğrultusunda, aynı zamanda da kabartmalı keramikten etkilenerek daha ucuz olan imalatlarını sürdürmüşlerdir.

Antiokhia'da ele geçen keramik sayısı yetersizdir, fakat bu keramik parçaları , merkez atölyenin özelliklerine sahiptir. Lampsakos'ta ise günümüze kadar sistemli bir kazı yapılmamış ve kurşun sırlı keramik ele geçmemiştir¹⁵⁹. Lampsakos atölyelerinde üretilen kapların iç ve dış yüzlerinin aynı renkte sırlı olmalarının nedeni, altın kaplara benzetmek içindir¹⁶⁰. Antiokhia ve Güney Batı Anadolu atölyelerinde yapılmış keramikler ise içleri altın yaldızlı gümüş kapların taklitleri olmalıdır.

Merkeze bağlı işlikler başlangıçta az sayıdadır. İlk örnekler bilinmediği için nitelikleri konusunda bir şey söylenemez. İmalatta zamanla gelişme olmuş ve Augustus zamanında talep çoğalmıştır. Buna paralel olarak Tarsus'da olduğu gibi, merkez için iş yapan çömlek atölyelerinin sayısı artarak geniş alanlara yayılmıştır.

Antiokhia ve Lampsakos'daki merkez atölyeler başlangıçtan itibaren süregelen geleneklerini yaşadıkları dönemin sanat anlayışı ile birleştirmişler ve özgün eserler yaratmışlardır. Yerel atölyeler ise merkez atölyelerin doğrultusunda ve kabartmalı keramiğin etkisiyle yöre halkının kullanımına yönelik bitkisel ağırlıklı imalat yapmışlardır.

M.S. 1.yüzyılın ikinci yarısında cam endüstrisinin gelişimi sonucu seri ve kolay üretilen cam kaplar, zahmetli üretim nedeniyle daha pahalı olan kurşun sırlı keramik pazarna darbe vurmuş olmalıdır. Vezüv kentlerinde, Kıbrıs'ta ve Güney Rusya'da ele geçmiş bazı kaplar¹⁶¹, daha ucuz olan yerel atölye malları doğrultusunda üretim

yapmış merkez atölyelerin ürünü de olabilir. Aynı evrede ihracatı düşen merkeze bağlı işliklerin sayısında azalma olmuştur. Yerel atölyeler için de durum aynıdır. Belki de birçok yerel atölye bu değişimden etkilenerek kapanmış olabilir. Bu nedenle Aizanoi'da saptandığı gibi, Claudius sonrası buluntu ele geçmemiştir.

Diğer önemli bir nokta ise Güney Batı Anadolu

atölyeleri ile Lampsakos'a bağlı atölyelerin birbirinden etkilenmiş olmalarıdır. Fakat yerel atölyelerde bazı sonuçlara ulaşılabilme için henüz erken bir evredeyiz. Şimdiye kadar ele geçen kazı buluntuları ile¹⁶² bundan sonra çıkacak kazı buluntularının çok dikkatli incelenmesi ve bu incelemelerin birleştirilmesi, özellikle yerel atölyeler konusunda daha sağlıklı bilgi edinmemizi sağlayacaktır.

NOTLAR

- 1 Türkiye 1960'lı yıllarda başlayan ve 1970'li yılların sonlarına kadar devam eden yoğun kaçakçılık dönemi yaşamıştır. Bu dönemde gerek İstanbul Arkeoloji Müzesi ile özel koleksiyonlara gerekse Avrupa ve Birleşik Amerika Devletlerindeki müzeler ve özel koleksiyonlara çok sayıda kurşun surlu keramik alınmıştır. Eser sayısındaki çoğalma arkeologların bu konuda daha kapsamlı araştırma yapabilmelerine neden olmuştur. Atölyelerin özelliklerinin belirlendiği ilk önemli araştırma 1974'de Gabelmann tarafından yapılmıştır. Bundan birkaç yıl sonra 1977 yılında Hochuli-Gysel, Avrupa ülkelerindeki koleksiyonları bir araya getiren ve çok sayıda eserini bulduğu kapsamlı bir kitap çıkartmıştır (her iki yayın için kaynakçaya bakınız). Bu yayınlarda kurşun surlu keramikle ilgili kaynakça bulunmaktadır. Bu konudaki çalışmaya çok önceleri başlamış, yayınlardaki bilgiler ile eserler arasında sağlıklı bağlantı kuramadığım için araştırmamı bırakmak zorunda kalmışım. Önce Perge'de, sonra Aizanoi kazılarında kurşun surlu keramik üreten atölyelerin saptanması bu konudaki çalışmamı sürdürmemin ilk nedeni oldu. İkinci neden ise maden eserler, özellikle kuyumcu atölyeleri üzerinde yaptığım çalışmalarda saptadığım bulgulardır.
- 2 Keramikleri yayınlamama izin veren o dönemdeki Müdür Halil Özek'e, fotoğrafları çeken Turhan Birgü'l'e, eserler üzerinde çalışmamı sağlayan Asuman Denker'e, Perge ve Aizanoi keramiklerini gösteren ve birçok kez görüşlerini aldığım Doç.Dr.Nese Atik'e, Kütahya Müze Müdürü Metin Türkütüzün'e, Prof.Dr.Erendiz Özbecyoğlu'na, Assos kazı başkanı Prof.Dr. Ümit Serdaroğlu ile Dr.Veseli Tolun'a, Troya kazı başkanı Prof.Dr.Manfred Korfmann ile Doç.Dr.Bilur Tekkök Biçken'e, Almanca çeviri için Dr.Behin Aksoy ile Scher Türkmen'e, İngilizce özeti yazan Zehra Gençosman'a yardımlarından dolayı teşekkür ederim.
- 3 Barker 1853, 182-83, 199 v. d. ; Langlois 1861 ; Goldman I, 1950, 194-95 ; Gabelmann 1974, 262 ; Hochuli-Gysel 1977, 110
- 4 Bu keramikler Louvre ile bazı koleksiyonlara dağılmıştır. Tarsus keramiklerini inceleyen Mazard kalitenin şaşılacak kadar iyi olduğunu özellikle vurgulamış ve Tarsus'u bir üretim yeri veya buluntu merkezi olarak kabul etmiştir. Tarsus'da atölye olabileceğini Zahn da ileri sürmüştür. Zahn 1914, st. 280.Burada Mazard ile ilgili yayın verilmiştir (Mazard, 373 v.d.)
- 5 Goldman I,1950, 191-96.
- 6 Goldman I, 1950, 191 ; Gabelmann 1974, 262 ; Pinkwart, 1972, 161.
- 7 Cicero M.Ö. 65-44 yılları arasında Atticus'a 396 mektup yazmıştır. 24 Şubat M.Ö. 54 tarihli mektupta Cicero, onun için Rhosus kapları ısmarladığını ve vazoların güzelliğini yazmıştır. Cicero, VI,1.
- 8 Gabelmann (1974) , İskenderun Körfezi'nde yer alan Rhosus'un (Assos'un) ilk üretim yerlerinden biri veya ilk ihraç limanlarından biri olarak kabul edilebileceğini belirtir.
- 9 Loeschcke (1912) Çandarlı'da zeytin yeşili parçalar bularak,çok pişmeden dolayı hamurun kurşunı renk aldığı söyler. İzmir buluntuları için bakınız: Reinach 1883, 78. Çandarlı ve İzmir'de kurşun surlu keramik üretimini kanıtlayan belgelere henüz rastlanmamıştır.
- 10 Demangel-Laumonier 1925, 342-343; Goldman I,1950, 195; Hellström 1965, 35 ; Gabelmann 1974, 263.
- 11 Keramikler Augustus zamanına tarihlenen Andron C denilen yerde bulunmuştur.
- 12 Pinkwart 1972, 160,kat.34-37; Radt 1985, 195 v.d.
- 13 Gabelmann , Bergama ve İzmir atölyelerini ayrı ayrı ele almış ve İzmir'in kesin olmadığını belirtmiştir. Hochuli-Gysel , sadece İzmir atölyesi olarak ele almış, fakat bu atölyenin İzmir, Çandarlı ve Bergama'yı da kapsadığını, ayrıca İzmir atölyesindeki grupların diğer atölyelere göre kesin ayrıldığını söylemektedir.
- 14 Goldman 1950, 191; Gabelmann 1974, 262; Pinkwart 1972, 161; Pinkwart 1973,Nr.120,125; Hochuli-Gysel 1977, 143.
- 15 Jones , bu yayınlamanın kandelilerle tasdik edilebileceğini yazmaktadır.
- 16 Reinach 1883, 78 ; Zahn 1914 fig.151 ; Charleston 1955,fig.29 A ve 30 B. İstanbul Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş koleksiyonunda kurşun surlu heykelticiler de vardır.
- 17 Buluntular 1981,1982 ve 1985 yıllarında Perge'de yapılan sondaj çalışmalarında çıkmıştır.
- 18 Şam Müzesi'nde kadın büstü biçimli kurşun surlu bir kap vardır. Yeşil surlu büste saçlar, kaşlar ve gözler siyahı surlu belirtilmiştir. Üzerinde "Perge Apollonios" imzası vardır. Yayın için bkz. Parlasca 1986, 209-12,fig.38.2. Parlasca büstün Perge'de yapıldığı yapılmadığını belli olmadığını ifade etmiştir. Atik ise eserin Perge yapımı olabileceğini, dolayısıyla Perge'de önemli bir üretim olduğunu yazar. Buna göre bu kap Perge'de üretilmemiş olmalı, çünkü çok renkli boya çalışması yerel atölyelerde yoktur.
- 19 Aizanoi'da 1991-1995 yılları arasında yapılan kazılarda çok sayıda kurşun surlu keramik parçaları ile sırt toprakları bulunmuştur. Atik, belli özellikler içeren Aizanoi keramiğinin Bergama etkisinde kaldığını belirtir.
- 20 Hochuli-Gysel 1977, 16; Gabelmann 1974, 304.
- 21 Bu kapların arasında en çok üretilen skyphostur. Derin ve dik çepçerli skyphosların ön tipi olarak M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Kabeiron kapları öncü kabul edilir. Erken Batı Yamacı keramiğinde halka kulp, baş parmak desteği ve alta mahmuz (dilecik) görülür. M.Ö. 180'den sonra görülen Bergama'nın aplike süslü firnisli keramiğinde bu öğeler devam eder ve aynı yüzyılın ikinci yarısında skyphos biçimlerinde tüm öğeler oluşur. Derin ve karnlı skyphoslar çok sevilmiş ve uzun süre kullanılmıştır. Aynı form cam, mermer ve obsidyen kaplarda da görülür: Pinkwart 1972, 146,148,150; Winnefeld 1888, 415, fig.1. Kulp biçimi için ayrıca bkz. Gourby 1922,455, fig.99.VII.
- 22 Gehrig 1967.
- 23 Villefosse 1899; Baratte 1986.
- 24 Repoussé'nin karşılığı olan kakma kelimesi günümüz kuyumculuğunda kullanılmaktadır. Metal levhaya arkasından vurularak kabartma yapılır. Kalemın vurduğu yerde metal etrafa doğru yayılır. Bu nedende kakma denilmiştir. Meriçboyu 2001a, 2 ; 2001b, 441.

- 25 Çift cidarlı gümüşler M.Ö. 1.yüzyılda görülür. Ayrıca metal kaplarda kalıba çakma işlemi, keramikte kalıpla kabartma yapmaya denk düşer. Her iki işlemde de kabartmanın negatif hali pozitif olarak çıkartılır: Hochuli-Gysel 1977, 23-24.
- 26 Atik 1995 a, 18.
- 27 Gabelmann 1974, s.266,290.
- 28 Hochuli-Gysel 1977, s.143; Gabelmann 1974, 289-290.
- 29 Yeşil sırlı bezemesiz bir olpe Sadıkerk Hanım Müzesi'nde, küçük yeşil sırlı bir kantharos Antalya Müzesi'ndedir.
- 30 Ogden 1982, 124 v.d.
- 31 Pinkwart 1972, 161-163 ; Waagé 1948,80-81.
- 32 İlk analizi yapılan parça İzmir'de bulunmuş sarı sırlı bir heykelciğe aittir. Bu rapora göre sının ana elemanının kurşun olduğu, rengini de demir oksidin verdiği belirlenmiş; Reinach 1883, 78. Walters 1908 XII'de Mazar'da dayanarak sarı sır için kırmızı kurşun tuzu, kahverengi için kurşun oksit ve yeşil için de bakır protoksidi kullanıldığını yazar. Labraunda kaplarından bazılarının analizi yapılmıştır. Analiz sonucu yüksek oranda kurşun ile az ölçüde kalayın varlığı saptanmıştır: Hellsström 1965,39. Tarsus keramiğinin ilk analizini F.Matson yapmıştır: Goldman I, 1950, dipnot 122.
- 33 Caley 1947, 389 vd.
- 34 Hochuli-Gysel 1977, 18-19.
- 35 Atik 1995 a, 21.
- 36 Caley 1947, 392.
- 37 A.e., 391,tablo II.
- 38 Hochuli-Gysel 1977, 18.
- 39 A.e., 17.
- 40 Pottier 1903, 12.
- 41 Goldman I,1950, 193.
- 42 Gabelmann 1974, 265.
- 43 Hochuli Gysel 1977, 23.
- 44 Goldman I, 1950, 193-194.
- 45 Atik 1995 a, 21-28.
- 46 Goldman I, 1950,193-194; Hochuli-Gysel 1977, 15-16. Ayrıca kaplar için bkz. Atik 1995 a, 28-30.
- 47 Pinkwart 1972, 146; Hochuli-Gysel 1977, 15-16. Barbotin bezek ilk olarak Atina'da M.Ö. 2. yüzyılın ortalarında görülür.
- 48 Strong 1966, 147. Bu hayvan ördek olabilir.
- 49 Goldman I, 1950, 193-194; Hochuli-Gysel 1977, 17-20; Atik 1995a, 20.
- 50 Jones 1945, 47.
- 51 Hochuli-Gysel 1977, 101-106: Kazı buluntularının tarihlendirilmiş dokümanını vermiş ve ayrıca kazıda birlikte ele geçen eserler ile tabakaları da belirtmiştir.
- 52 Goldman I, 1950, 196.
- 53 Higgins 1980, 156.
- 54 Zücker , Kyzikos'un İon stiline merkezi olduğunu, Güney Rusya madenlerinin buradan gittiğini, İskit betimli kapların da bu gruba ait olduğunu söyler. Kyzikos kurulduğundan ilberaren ticaret merkezi olmuş, toplanan mallar buradan pazarlanmıştır: Rostovtzeff 1953, 1264. Zücker'in değindiği maden eserler Lampsakos atölyesinin malları olması gerekmektedir. Ayrıca bkz. Metzger 1969, 101.
- 55 Strong 1966, 137.
- 56 Dragendorff 1898, 106-107 ; Richter 1955, 59-60 ; Onurkan 1988, 38. Plinius Grek kıyumcu ustalarının yaptıkları kapların daha pahalıya satıldığına değinir: XXXIII,156.
- 57 Venedikov-Gerassimov 1973, 67; von Bülov 1987, 121-123; Danica 2003, 548; Mazarov 1998, 142-148.
- 58 Venedikov-Gerassimov 1973, 67.
- 59 Strong 1966, 19.
- 60 Real Encyclopedia, XII,1, 591 ve Neue Pauly 6, 1089-1090'da Lampsakos'un Phokaiahlarca kurulduğu; Leaf 1923, 94'de Eusebios'a göre M.Ö. 654'de Milesialhlarca, Stephanos Byz. göre Phokaiahlarca kurulduğu yazılır. Akurgal 1987, 364'de Milet ve Phokaiahlalar tarafından birlikte kurulduğu belirtilir.
- 61 Lampsakos Attika birliğine 12 talent ödüyor. Bölgede Byzantion'dan sonra en çok vergi veren kent. Çanakkale çevresindeki diğer kentler 4 talent ve altında vergi veriyorlar: Neue Pauly 6, st.1089-1090 ; Frisch 1978, 143 vd.; Tenger 1995, 144-145. Ayrıca bkz. Meriçboyu 2001a , 17-18.
- 62 Meriçboyu 2001a , 88.
- 63 Lampsakos'a yakın altın madeni için bkz. Frisch 1978, 143-145 ; Tenger 1995, 144-145.
- 64 Meriçboyu 2001a , 17-18. E.Kaptan bu araştırmasını yayınlamamıştır. MTA Genel Müdürlüğü Tabiat Tarihi Müzesi Müdürlüğüne 2001 yılı, dosya no.44'de altı sayfalık bir rapor halinde sunmuştur.
- 65 Neue Pauly 6, st.1090.
- 66 Dipnot 54'e bakınız. Buradan hem Anadolu'ya hem de Karadeniz kıyısındaki ülkelere ihracat yapılmış olmalıdır.
- 67 1983 yılı Avrupa Konseyi 18.Avrupa Sanat Sergisi kapsamında açılan sergide Lampsakos atölyesinin varlığı belirtilmiştir. Yunan-Roma bölümlerini hazırlayan Dr.Nuşin Asgari, Lampsakos atölyesini temsil eden iki vazoyu sergilemeye almıştır. Bunlardan biri Lampsakos'ta bulunmuş pişmiş topraktan altın yaldızlı hydradır: Anadolu Medeniyetleri II 1983, B 168 ; Reinach 1903, 39, Pl.6-7. Diğer eser Apollonia'dan (Apolyont'tan) tunç hydradır: Anadolu Medeniyetleri II 1983, B 169 ; Devambaz 1937, 57 v.d.,lev.15-18.
- 68 Tykildides'e göre (Kitap I,138) Perslere sığınan Atinalı devlet adamı Themistokles'e Pers Kralı tarafından Magnesia ekmeçlik, Lampsakos şaraphık, Myus ise katıkkık olarak verilmiştir.
- 69 Hochuli-Gysel 1977, Tf.59, -48.
- 70 von Bothmer 1984, Nr.16,17; Özgen-Öztürk 1994, Nr.36,37.
- 71 Hochuli-Gysel 1977, S 48'deki Konstanza kraterine dayanarak çan kraterin, Akhaemenid tipi kase biçiminden türediği varsayımı üzerinde durulabilir.
- 72 Parlaseca 1990, 195 v.d., Tf.37-38.
- 73 Real Encyclopedia XII,1, st.591.
- 74 Neue Pauly 6, st.1090.
- 75 Rostovtzeff, kurşun sırlı keramiğin doğu ve batıya, özellikle İtalya'ya ihrac edildiğini yazar. Ayrıca bkz. Hochuli-Gysel 1977, 107-108.
- 76 Waagé 1948, 80,fig.42,1-5. Bu kaplarda alkali sır kullanılmıştır.
- 77 A.e., 81.
- 78 Dipnot 8'e bakınız.
- 79 Antiochia buluntuları gereği gibi değerlendirilmemiş,sadece Tarsus üzerinde durulmuştur.
- 80 Waagé 1948, fig.42,16.
- 81 A.e., fig.42,6.
- 82 Hochuli-Gysel 1977, 143'te ilk atölyelerin Tarsus ve İzmir'de olduğunu; Gabelmann 1974, 262'de önce Tarsus'ta başladığını ileri sürer.
- 83 Jones 1945,46.
- 84 Pinkwart , Nr.1,5-10 arasındaki örneklerin Bergama dışından olduğunu belirtmiş ve Labraunda malzemesi ile kıyaslamıştır. Kanımca Bergama buluntularından Nr.1,2,5-10 ve 24 kesin Güney-Batı Anadolu atölyeleri ürünüdür. Yayındaki tanımlamalardan Nr.4,12,13,18,27,30-32 Lampsakos merkez atölyesine ait olabilir,fakat bunların bazıları yerel atölye malı da olabilir. Bunun için eserleri incelemek gerekir. Nr.14-16,19-22,26,28-29,33-37 Bergama ürünüdür. Nr.17,23 ve 25 Bergama malı veya başka atölyeye ait olabilir.
- 85 Courby 1922, 526.
- 86 Zahn 1923, 14 v.d.
- 87 Hochuli-Gysel 1977, 6-88; 24,45,50,52. Bu kapların arasında başka atölyelerin malları olmalıdır. Gruplar arasındaki fark, hem zaman hem de merkez ve yerel atölyeler arasındaki farktan kaynaklanır.
- 88 Gabelmann 1974, Nr.106-108.
- 89 Bkz. Dipnot 9. Loeschcke'nin bulduğu kaplar çok pişmeden dolayı gri hamurlu ve yeşil sır parlak.
- 90 Courby 1922, 516,Tf.17; Hochuli-Gysel 1977, S 8, 9, 83 ;Römisches im Antikenmuseum 1978, 196-197.
- 91 Goldman I,1950, 192.
- 92 Hochuli-Gysel 1977, 56,57.
- 93 Bu makalede balıkçıl kuşu kabartmalı kapların İskenderiye ya da Anadolu olarak tek bir yere bağlanamayacağı, iki ayrı konsept olabileceği ileri sürülmüş. Vize gümüş kantharoslarının ; Boscoreale

- kantharolarına, New York Pierpont Morgan kütüphanesindeki iki gümüş vazoya ve Samsun ile Kerç'de bulunmuş iki pişmiş toprak kapaktaki tasvirlerle benzeşliği belirtilmiştir. Vize kaplarının bu dekora ve fon ışığında yapılmış son örnekler olduğu ileri sürülmüştür.
- 94 İki kadehlerinde iskelet motifinin kullanılması garip görünse de, dönemin yaşam anlayışını yansıtmaktadır. Bu da "kazan ye, bir gün sen de böyle olacaksın" düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Boscoreale hazinesinde iskelet betimli iki gümüş kalathos vardır. Bankanın üzerindeki yazılardan bazıları "Ruh uçar, vücutta kemikler kalır, vücutta uğraşmak gereksiz. Hayata önem ver, yarın ne olacağı belli değil" veya "Hayatta okluğun sürece neşeli ol" gibi. Yunanistan Trakya'sı'nda bulunmuş kurşun sırlı kalathos üzerindeki yazıtta "kazan-yararlan" yazıdır :Zahn 1914, st.294, abb. 156 ; Zahn 1924; Ballardini 1964, st.104, fig.123,124; Hiller, Kaeser 1978, 196, 197.
- 95 Hiller, Kaeser 1978, 200, fig.306.
- 96 Hochuli-Gysel 1977, 108 vd.
- 97 Strong 1966, Pl.33 B,35 B.
- 98 Tarsus için bkz. Goldman, I, 1950, fig.199, Nr.638 ve 669. Antiokhia için bkz. Waagé 1958, fig.42.16.
- 99 Hochuli-Gysel 1977, 109-111
- 100 A.e., 113-119.
- 101 Atık 1995 a, 57-58.
- 102 Hochuli-Gysel 1977, 25.
- 103 Pompei'de bulunmuş olan kaplar 3.gruba aittir: Hochuli-Gysel 1977, T 75,76, 173,177.
- 104 Hochuli-Gysel 1976, 236,Nr. 11.
- 105 A.e., Nr.9. Nr.8'deki eserin kulpu bizim kadehin kulpuna çok benzer. Ayrıca bkz. Hochuli-Gysel 1977, T 77-79,87-90. T 76 ve 79 Pompei'den, T 88 Kıbrıs'tan.
- 106 Hochuli-Gysel 1977, T 76
- 107 Gabelmann 1974, Nr.65; Hochuli-Gysel 1977, T 189; Hiller, Kaeser 1978, Nr.152.
- 108 Hochuli-Gysel'in grupladığı eserler içinde yanlış değerlendirilmiş kaplar vardır.
- 109 Hochuli-Gysel 1977, 122-131
- 110 A.e., 127-130.
- 111 A.e., 25,26 ; Charleston 1955,Pl.28 A.
- 112 Pinkwart 1972, Nr.12,13,18. Nr.12'deki skyphosun yumurta dizisi ile Nr.1-16'daki baş parmak destekleri bizim kadehteki gibidir.
- 113 Mansel 1940, 98, 99, res.24,25; Mansel 1941, 168 v.d. Nr.3, Abb.25-28; Onurkan 1988, Nr.28, Lev.10-13.
- 114 Rostovtzeff 1953, Pl.CVII , 3 ve CVIII, 1
- 115 Hochuli-Gysel 1977 , 17
- 116 Bu kapları tarihleyebilmek için aynı mezardan çıkmış eserlerle karşılaştırılması gerekir.(bkz.Özgünel 2001)
- 116A Kitapta bu kaplar "saucepan" olarak geçmektedir. Bu kapların gümüş ve tunç örnekleri kepçe ve süzgeç ile birlikte -takım olarak- ele geçmektedir. Belki kurşun sırlı masrapamız bulunduğu mezara,bu şekilde set yapan objelerle birlikte konmuştu
- 117 Onurkan 1988, Nr. 43, 44. Masrapamız tunç örnekleri: Mutz 1972, 74-75 Nr. 167-169, 100-101 ve 117-118
- 118 Güney Rusya kökenli skyphos için bkz. Hochuli-Gysel 1977, 49; Hiller, Kaeser 1978, Nr.154.
- 119 Bu kabı içi ve dışı ayrı renkte sırlı olduğu için Antakya ekolüne bağlamak daha doğru olacaktır.
- 120 Hiller, Kaeser 1978, Nr.91.
- 121 Gabelmann 1974, 307, Abb.38.
- 122 Merkez kuyumcu atölyelerinde dış satma yönelik üretilen takılar ile değerli madenden yapılmış kapların son derece nitelikli oldukları bilinmektedir. Yerli halk için yapılanların bir kısmı ise aynı kalitede değildir. Bu hususu kurşun sırlı keramik için de düşünmek gerekecektir
- 123 Chase 1963, fig.250
- 124 Dipnot 118'e bakınız.
- 125 Sarımsı kahverengi krater için bkz. Atık 1996, 6, res.4.
- 126 Bu kraterin gövde yuvarlaklığı ile basıklığı bizim esere benziyor. Ayrıca dudak profili Nr.21'deki gibidir. Bergama'daki bu iki örnek diğerlerine göre daha erkene tarihlendirilmiştir.
- 127 Yayında bu eser Kuzey Suriye'ye bağlanmış ise de Lampsakos atölyesi özellikleri içerir.
- 128 Gabelmann 1974, Nr. 106
- 129 Yayında gergin profili ve destekli kaplar "A" tipine konmuştur. Bu tipin öncüsü M.Ö.1.yüzyılın başlarına iner.
- 130 Pinkwart 1972, 146; Hochuli-Gysel 1977, 16.
- 131 Hochuli-Gysel 1976, Nr.13.
- 132 von Bothmer 1984, Nr.15.
- 133 Kurşun sırlı kaplarda biçimlerin ve süslemenin Anadolu-Pers Dönemi ile olan ilişkisi Lampsakos atölyesinin M.Ö. 5.yüzyıl başlarına kadar gittiğine işaret eder. Bu bölgedeki gelişmiş kuyumculuk geleneğinin, Troya hazinesi göz önüne alınarak, İlk Tunç Çağı'ndan itibaren devam ettiğini gözlemleyebiliriz. Strabon XIV.V,28'de Abydos civarındaki Astyra altın madeninin Priamos'a ait olduğunu yazar .
- 134 Atık'e göre Aizanoi atölyesi Bergama atölyesi etkisindedir. Barbotin yanında kalıpla yapılmış bezeme de vardır. Mümin'te Aizanoi keramiği karakterinde kaplar bulunur: Hochuli-Gysel 1979, Nr.9, 12-16. Bu kapların içi ve dışı kahverengi sırlı. Bazı kaplarda fyonk süs var. Nr.9 barbotin, diğerleri kalıpla yapılmış hâki dekorlu.
- 135 Anadolu Medeniyetleri II 1983, B 266; Radt 1985,195 vd.,Tf.43-46.
- 136 Atık 1996, 7.
- 137 Sefirhisar'ın Ege'ye yakın kesiminde, İzmir'in güney batısında Gümüşlü'de ve Bodrum'daki eski maden ocağı kalıntılarının bulunduğu alanda gümüş yatakları vardır: Yakar 1976, 121.
- 138 Hellestrom üretim yerinin iç kesimlerde bir yer olması gerektiğini, bu nedenle de deniz yoluyla ihracat yapılmadığını yazmaktadır.
- 139 A.e.,
- 140 A.e., 36.
- 141 Hochuli-Gysel 1977, 133.
- 142 Gabelmann 1974, Nr.101; Hochuli-Gysel 1977, W 11.
- 143 Hellström 1965, Nr.277.
- 144 Hochuli-Gysel 1977, W 14, 61; ağız kenarı için bkz. Ballardini 1964, fig.130
- 145 Bergama kökenli bir krater üzerinde bizdekine benzeyen iri asma yaprakları vardır ve üslup da benzer: Pinkwart 1972, Nr.121; Hochuli-Gysel 1977, W 87.
- 146 Hellström 1965, Nr.262, 286; Hochuli-Gysel 1977, W 56, 80, 89. Süsleme için yakın analogi W 80.
- 147 Hochuli-Gysel 1977, W 90-93; Gabelmann 1974, Nr.96.Başka benzer dekorlu bir testi: Hochuli-Gysel 1979, Nr.11
- 148 Muse Missouri 1976, 28
- 149 Pinkwart (1977) bu parça için skyphos demiş fakat kaseye ait olabilir. Ayrıca bkz. Hochuli-Gysel 1977, 82-84. Bu kaselelerin gövde profili ve kaidesi farklı, sadece ağız profili benzer.
- 150 Hochuli-Gysel 1977, W 61 ; Ballardini 1964, fig.130
- 151 Hochuli-Gysel 1977, W 1-5, 1. grup; W 6-32, 2. grup; W 33-96 ise 3. gruptur. 2. ve 3. gruba koyduğu eserler arasında yanlış olanlar vardır: W25 ve 70 gibi.
- 152 Pinkwart 1972, Nr. 1 ; Hochuli-Gysel 1977, W 76.
- 153 Hochuli-Gysel 1977, W 70.
- 154 Dipnot 10'a bakınız.
- 155 Muse Missouri 1976, 28 ; Bayburtluoğlu 2003, 29 ; Oransay 2001, Fig. 15
- 156 Hellström 1965, 35
- 157 Metzger 1969, 102, Pl. 61-62 ; Akurgal 1993, 60, Lev. 109-112, 115-119.
- 158 Loeschcke 1912, 396-397.
- 159 19.yüzyılın sonlarına doğru nekropolde bir dizi mezar ortaya çıkarılmış ve buluntular İstanbul'daki müzeye getirilmiştir: Real Encyclopedia XII,1, st.591 v.d.; Neue Pauly 6, st.1089-1090. 1996 yılında Lapseki'nin Dalyan mevkiinde, nekropol alanında yapılan kurtarma kazısından M.Ö. 4.yüzyıla tarihlenen altın eserler bulunmuştur: Körpe 1998, 171 v.d. Gerek Çanakkale Müzesi'nde gerekse İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde Çanakkale'den gelme çok sayıda altın takılar yanında tunç eserler de bulunmaktadır. Çanakkale'nin kuzey ve kuzey-doğu kesiminde kalan bölge hakkında ise çok az bilgiye sahibiz. 1994 yılında Biga'da Kızıldün

tümülsünden çıkartılan Polyksene Lahdi, aynı yerdeki ikinci bir lahdi buluntular ile Dedetepe tümülüs buluntular, bu bölgenin kültür tarihi için önemli ipuçları vermektedir. Sevinç 1996 a, 351 ve 1996 b, s.443 v.d.; Meriçboyu 2001 a, 98, 101. Buluntuların çok nitelikli olması I.Ö. 6.yüzyıl sonlarından itibaren Çanakakale yöresinin kültürel ve ekonomik yönden çok gelişmiş olduğunu gösterir.

160 M.Ö. 1.yüzyılda Lampsakos'un bozulan ekonomisi, Augustus zamanında düzeliyor, zengin kent konumunu tekrar kazanır.

KAYNAKÇA

AKURGAL, E.,

1987 *Anadolu Uygarlıkları*, Net Yayınları, İstanbul.

1993 *Eski Çağda Ege ve İzmir*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir.

ANADOLU MEDENİYETLERİ II, II 1983,

Anadolu Medeniyetleri Avrupa Konseyi 18. Avrupa Sanat Sergisi 22 Mayıs-30 Ekim, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı.

ATİK, N.,

1995a "Die Keramik aus den Südhermen von Perge" *Istanbul Mitteilungen* 40.

1995b "Die Keramik aus Aizanoi. Vorbericht" *Archaeologischer Anzeiger* 4, 729-739.

1996 "Aizanoi. Ona Anadolu'da bir Çanak Çömlek Merkezi" *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 72, 4-11.

BALLARDINI, G., 1964,

L'eredita ceramistica dell'antico mondo romano, Linemanenti di una "storia civile" della ceramica romana. Istituto Poligrafico della Stato, Roma, 91-107.

BARETTE, F., 1986,

Le Trésor d'Orfèverie Romaine de Boscoreale. Paris.

BARKER, W. B., 1853,

Lares and Penates, Paris.

BOTHMER, D. Von, 1984,

"A Greek and Roman Treasury". *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* 42/1 Summer.

BULOV, G. Von, 1987,

Treasures of Thrace, St.Martin's Press, New York.

BYVANCK, L. - Q. van UFFORD, 1974,

"Les Vases en Argent à échassiers Conservés, à Istanbul" *Mansel'e Armağan: Melanges Mansel I*. T.T.K., Ankara, 335-343.

CALEY, E. R., 1947

"Results of a Chemical Examination of some Specimens of Roman Glaze from Tarsus" *American Journal of Archaeology* 51, 389-393.

CHARLESTON, R. J., 1955

Roman Pottery, Faber and Faber, London.

CHASE, G. H., 1963

Greek, Etruscan and Roman Art. The Classical Collections of the Museum of Fine Arts, Boston (2. Ed.)

CICERO

Epistulae ad Atticum VI,1

COURBY, F., 1922

Les Vases Grecs à Reliefs, Paris.

DANIELA, A., 2003

"A New Interpretation of Scenes Decorating the Amphora-Rhyton from the Panagyurishte Treasure" *In Honorem Annorum LXX Alexandri Fol. Thracia* XV, 545-558.

DEMANGEL, R. - A. LAUMONIER, 1925

"Fouilles de Notion 1921" *Bulletin Correspondance Hellenique* 49, 322-346.

DEVAMBEZ, P., 1937

"Grand Bronzes du Musée de Stamboul". *Mémoires de l'Institut Français d'Archéologie de Stamboul*, Vol.4, Paris.

DRAGENDORFF, H., 1898

"Die Arretinischen Vasen und ihr Verhaeltniszur augusteischen Kunst" *Bonner Jahrbücher* 103, 86-109.

Dolayısıyla içki servisinde altın kaplar kullanılmış olmalı ki kurşun surlu keramik de altın kaplar gibi tek renktedir. Neue Pauly 6, st.1090.

161 Hochuli-Gysel 1977, T 76, 173, 174. Üç eser de Pompei'den; 1976, 3-13; Minns 1912, 357, fig.263.

162 Priene, Ephesos, Myrina ve Kyme'de bulunarak yayımlanan kurşun surlu keramik için bkz. Gabelmann 1974, 263, dipnot 36. Milet buluntuları: Pülz 1985, 77; 1987, 34. Arykanda buluntuları: Oransay 2001, 172-177.

FRISCH, P., 1978

"Die Inschriften von Lampsakos". *Inchriften Griechischer Städte aus Kleinasien*, Band 6, Bonn.

GABELMANN, H., 1974

"Zur hellenistisch-römischen Bleiglasur Keramik in Kleinasien". *Jahrbuch des Deutschen Archaeologischen Instituts*, 89, Berlin, 260-307.

GEHRIG, U., 1967

Hildesheimer Silberfund in der Antikenabteilung Berlin. Bilderhefte der Staatliche Museen Berlin, Heft 4, Berlin.

GOLDMAN, H., 1950

Excavations at Gözlükule, Tarsus I. Princeton, New Jersey, Princeton University Press

HELLSTRÖM, P., 1965

Labraunda II, Part 1. Pottery of Classical and Later Date, Terracotta Lamps and Glass. (Swedish Excavations and Researches)

HIGGINS, R. H., 1980

Greek and Roman Jewellery, Methuen, London (2nd Ed.).

HILLER, H., B. KAESER, 1978

"Römisches im Antikenmuseum". *Römisches im Antikenmuseum Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz*, Berlin, 135-166.

HOCHULI-GYSEL, A.,

1976 "Bleiglasur Keramik aus Tarsus in Cypem" *Report of the Department of Antiquities Cyprus*, 226-242.

1977 "Kleinasatische Glasierte Reliefkeramik". *Acta Bernensia* VII.

1979 "Spaethellenistische und früh kaiserzeitliche Reliefkeramik in der Prähistorischen Staatssammlung in München" *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 44, 45-61.

JONES, Fr. F.,

1945 "Rhossica Vasa" *American Journal of Archaeology* 49, 45-51.

1950 "The Hellenistic and Roman Periods". *Tarsus I, Excavations at Gözlükule*. Vol.1. (Ed.) H.GOLDMANN.

KÖRPE, R., 1998

"1996 Lapseki Kurtarma Kazısı" VIII. Müze Kazı, Kurtarma Semineri, Ankara, 171-181.

LANGLOIS, V., 1961

Voyages dans la Cilicia et dans les Montagnes du Taurus. Executé pendant les années 1852-1853, Paris.

LEAF, W., 1923

Strabo on the Troad. Book XIII, Cap.I, Cambridge, Cambridge University Press.

LOESCHCKE, S., 1912

"Die arbeiten zu Pergamon 1910-1911. Sigillata-Töpfereien in Tshandarlı" *Athenische Mitteilungen* XXXVII, 344-407.

MANSEL, A. M.,

1940 "Trakya Hafriyatı=Les fouilles de Thrace" *Bulleten* IV, 89-139.

1941 "Grabbügel-forschung im östlichen Thrakien" *Archaeologischer Anzeiger* 56, Heft 1-2, 119-187.

MARAZOV, I., 1998 (Ed.)

Ancient Gold the Wealth of the Thracians. New York (The Ministry of Culture of the Republic of Bulgaria).

- MAZARD,H., 1877**
"De la connaissance par les anciens des glasures plombifères", *Musée Archéologique*, 373 v.d.
- MERİÇBOYU,Y.A.,**
2001a *Antikçağ'da Anadolu Takaları*. Akbank Kültür ve Sanat Kitapları 69, İstanbul.
- 2001b "Kuyumculukta Türkçe Terim Önerileri" *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 17, İstanbul, 441-446
- METZGER,H.,1969**
Anatolia II. First millennium B.C. to the end of the Roman Period. Nagel Publishers, Geneva.
- MUSE MISSOURI 1976**
Annual of the Museum of Art and Archaeology. University of Missouri-Columbia, 10.
- MUTZ,A.,1972**
Die Kunst des Metalledens bei den Römern, Interpretationen antiker Arbeitsverfahren auf Grund von Werkspuren. Basel, Birkhäuser.
- OGDEN,J.,1982**
Jewellery of the Ancient World, London, Trefoil Books.
- ONURKAN,S.,1988**
Doğu Trakya Tümülsleri Maden Eserleri. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ORANSAY,A.,2001**
"Arykanda'dan bir Grup Kurşun Sırlı Seramik", *Gün Işığında Anadolu. Anatolia in Daylight*. Cevdet Bayburtluoğlu için Yazılar: Essays in Honour of Cevdet Bayburtluoğlu. İstanbul, Homer Kitabevi, 172-177.
- ÖZGEN,L-ÖZTÜRK,J.,1994**
Heritage Recovered. The Lydian Treasure, İstanbul (Republic of Turkey, Ministry of Culture, General Directorate of Monuments and Museums).
- ÖZGÜNEL,C.,2001**
Smintheion. Troas'ta Kutsal bir Alan. Ankara, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- PARLASCA,K.,**
1986 "Ein Büstengefaess in Damascus" *Studien zur Mythologie und Vasenmalerei*. Fest. für K.Schavenburg, 209-212.
- 1990 "Kleinasiatische Terrakotten mit Bleiglasur" *Istanbuler Mitteilungen* 40, 195-199.
- PINKWART,D.,**
1972 "Hellenistisch-römische Bleiglasur Keramik aus Pergamon" *Pergamenische Forschungen* II, 140-163.
- 1973 "Antiken aus rheinischem Privatbesitz, Köln". *Führer des Rheinischen Landesmuseums in Bonn*, Kat. Nr.11, 101-133.
- POTTIER,E.,1903**
"La dance des morts sur un cantare antique" *Revue Archéologique*, Quatrième série, Tome I, 12-16.
- PÜLZ,P.,**
1985 "Kaiserzeitliche Keramik aus dem Heroon III". *Istanbuler Mitteilungen* 35, 77-115.
- 1987 "Zwei Keramik Komplexe aus dem Heroon III". *Istanbuler Mitteilungen* 37, 34-69.
- RADT,W.,1985**
"Ein frühkaiserzeitliches pergamenisches Bleiglasurgefaess". *Istanbuler Mitteilungen* 35, 195-216.
- REINACH,S.,**
1883 "La Poterie Jaune émaille de Smyrne". *Bulletin de Correspondance Hellenique* 7, 78.
- 1903 "Vase Dore a Reliefs. Musee de Constantinople" *Foundation E.Piot. Monuments et mémoires*. Publiés par L'Académie des Inscriptions et Lettres X, Paris, 39-47.
- RICHTER,G.M.A.,1955**
Ancient Italy. A Study of the Interrelations of its Peoples as Shown in their Arts. Ann Arbor, University of Michigan Press.
- ROSTOVITZEFF,M.,1953**
Social and Economic History of the Hellenistic World. Vol.II., Oxford, Clarendon Press, (2nd Ed.).
- SCHAEFER, J.,1968**
Hellenistische Keramik aus Pergamon. Pergamenische Forschungen II, Berlin.
- SEVİNÇ, N.,**
1996a "A New Sarcophagus of Polyxena from the Salvage Excavations at Gümüşçay" *Studia Troica* 6, 251-164.
- 1996b "Çanakkale-Gümüşçay Tümülsleri 1994 Yılı Kurtarma Kazılar Önerisi" VI *Müze Kurtarma Kazılar Semineri* (24-26 Nisan 1995 Dikim), Ankara, 443-449.
- STRONG,D.E.,1966**
Greek and Roman Gold and Silver Plate. London, Methuen Library.
- TENGER,B.,1995**
"Phoroshöhe und Bevölkerungszahl" *Studien zum antiken Kleinasien III Asir Minor Studien* 16, Bonn, 139-160.
- UYGARLIK ÜLKESİ TÜRKİYE 1985**
Uygurlik Ülkesi Türkiye: Land of Civilizations, Turkey, Japonya Ortadoğu Kültür Merkezi: The Middle Eastern Culture Center in Japan. Tokyo, Heibonsha Ltd.,
- VENEDIKOV,I., T. GERASSIMOV, 1973**
Thrakische Kunst. Wien, Scroll.
- VILLEFFOSSE,H.D.,1899**
Foundation E.Piot. Monuments et Mémoires Publiés par L'Académie des Inscriptions et Belles Lettres 5, Paris.
- WAAGÉ,F.O.,1948**
"Hellenistic and Roman Tableware of North Syria". *Antioch on the-Orontes IV, Part I. Ceramics and Islamic Coins*, (Ed.) F.O. WAAGE.
- WALTERS,H.B.,1908**
Catalogue of the Roman Pottery in the Departments of Antiquities British Museum, London.
- WINNEFELD,W.,1888**
"Das Kabirenheiligtum bei Theben III.Die Vasenfunde" *Mitteilungen d. Kaiserlich Deutschen Archäologischen Institutes* 13, Athen, 412-428.
- YAKAR,J.,1976**
"Hittite Involvement in Western Anatolia" *Anatolian Studies* 26, 118-128.
- ZAHN, R.,**
1923 "Kto-Khro" *Glasierte Tonbecher im Berliner Antiquarium 81. Winkelmannsprogramm*, Berlin, s. 14-20
- 1914 "Glasierte tongefaesse im Antiquarium" *Amtliche Berichte aus den Königlichen Kunstsammlungen XXXV*, Berlin, 277-314.
- ZÜCKER,W.,1938**
"Der Berliner Maenadenkrater" 98. *Winkelmannsprogramm der Archäologischen Gesellschaft zu Berlin*, 3-31.

Res.1: Kantharos. Antiokhia atölyesine bağlı yerel atölye ürünü, Perge veya Pamphilya.

Res.2: Skyphos. Antiokhia atölyesine bağlı yerel atölye ürünü. Perge veya Pamphilya.

Res.3: Çan Krather. Antiokhia atölyesine bağlı yerel atölye ürünü, Perge veya Pamphilya.

Res.4: Skyphos. Lampsakos merkez atölyesi yapımı.

Res.5a,b: Maşrapa. Lampsakos merkez atölyesi yapımı.

Res.6: Çan Krather. Lampsakos atölyesine bağlı yerel atölye ürünü.

Res.7: Küçük Vazo. Lampsakos atölyesine bağlı yerel atölye yapımı.

Res.8: Skyphos. Lampsakos atölyesine bağlı yerel atölye yapımı.

Res.9: Skyphos. Lampsakos atölyesine bağlı yerel atölye yapımı. Bergama olabilir.

Res.10: Skyphos. Lampsakos atölyesine bağlı yerel atölye yapımı. Aizanoi / Kütahya olabilir.

Res.11: Skyphos. Lampsakos atölyesine bağlı yerel atölye yapımı. Aizanoi / Kütahya olabilir.

Res.12: Skyphos. Güney-Batı Anadolu atölyesi ürünü.

Res.13: Büyük Skyphos. Güney-Batı Anadolu atölyesi yapımı.

Res.14: Maşrapa. Güney-Batı Anadolu atölyesi yapımı.

Res.15: Testi. Güney-Batı Anadolu atölyesi yapımı.

Res.16: Kase. Güney-Batı Anadolu atölyesi yapımı.

Res.17: Skyphos. Güney-Batı Anadolu atölyesi yapımı.

Res.18: Kantharos. Güney-Batı Anadolu atölyesi yapımı.

Res.19: Skyphos. Batı Anadolu'da yerel atölye yapımı.

Res.20: Skyphos. Batı Anadolu'da yerel atölye yapımı.
Çandarlı olabilir.